

**SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
UČITELJSKI FAKULTET U OSIJEKU
DISLOCIRANI STUDIJ U SLAVONSKOM BRODU**

IRENA KARABALIĆ

**ISTRAŽIVANJE POTICANJA TOLERANCIJE
UČENIKA RAZREDNE NASTAVE**

DIPLOMSKI RAD

SLAVONSKI BROD, 2010.

**UČITELJSKI FAKULTET U OSIJEKU
DISLOCIRANI STUDIJ U SLAVONSKOM BRODU**

Integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni učiteljski studij

**ISTRAŽIVANJE POTICANJA TOLERANCIJE
UČENIKA RAZREDNE NASTAVE**

DIPLOMSKI RAD

Predmet: Metodologija pedagoškog istraživanja

Mentor: doc.dr.sc. Branko Bognar

Studentica: Irena Karabalić

Matični broj: 1045

Modul: razvojni smjer

SLAVONSKI BROD, 2010.

SADRŽAJ

POPIS SLIKA I TABLICA.....	5
1. UVOD.....	6
2. POJAM TOLERANCIJA ILI SNOŠLJIVOST.....	8
2.1. Tolerancija kroz stoljeća.....	9
3. OBLICI TOLERANCIJE.....	11
4. IZRAŽAVANJE TOLERANCIJE.....	12
5. NETOLERANCIJA.....	14
5.1. Predrasude i stereotipi.....	15
5.2. Diskriminacija, ksenofobija, antisemitizam, rasizam, etnocentrizam i šovinizam.....	16
6. UČENJE I POTICANJE TOLERANCIJE.....	18
6.1. Obrazovanje i tolerancija.....	19
6.2. Uloga učitelja.....	21
7. EMPIRIJSKI DIO.....	24
7.1. Što je akcijsko istraživanje?.....	24
7.2. Polazne vrijednosti.....	27
7.3. Istraživački problem.....	28
7.4. Ciljevi istraživanja i kriteriji za procjenu uspješnosti istraživanja.....	29
7.5. Postupci prikupljanja podataka.....	30
7.6. Kontekst istraživanja.....	30
7.7. Istraživački plan.....	34
8. PROCES OSTVARIVANJA AKCIJSKOG ISTRAŽIVANJA.....	37
8.1. Upitnik za procjenu tolerancije kod učenika i pedagoška radionica „Naše drvo“.....	37
8.2. Pedagoška radionica „Pozdravi“.....	44
8.3. Pedagoška radionica „Lijepa riječ otvara sva vrata“.....	52
8.4. Pedagoška radionica „Što znači biti ljudsko biće?“.....	61

9.	INTERPERTACIJA	67
10.	ZAKLJUČAK	70
11.	SAŽETAK	72
12.	LITERATURA.....	73
13.	PRILOZI	75

POPIS SLIKA I TABLICA

POPIS SLIKA

Slika 1. Učenici 3.a razreda, sudionici akcijskog istraživanja	31
Slika 2. Rezultati upitnika za procjenu tolerancije	39
Slika 3. Aktivnost „Dlanovi“	40
Slika 4. Učnički rad „Naše drvo“	41
Slika 5. Rezultati evaluacijskog listića za prvu radionicu	43
Slika 6. Aktivnost „Mreža međusobnog poštovanja“	47
Slika 7. Igra pantomime	48
Slika 8. Rezultati evaluacijskog listića za drugu radionicu	51
Slika 9. Aktivnost „Lijepa riječ otvara sva vrata“	55
Slika 10. Učnički radovi na zadane riječi: Rom, djevojčica, invalid i siromaštvo	56
Slika 11. Učnički radovi „Snježne pahuljice“	58
Slika 12. Aktivnost „Prijenos smijeha u krugu“	59
Slika 13. Rezultati evaluacijskog listića za treću radionicu	60
Slika 14. Aktivnost „Baloni“	65
Slika 15. Rezultati evaluacijskih listića za četvrtu radionicu	66

POPIS TABLICA

Tablica 1. Prikaz različitih načina izražavanja tolerantnog i netolerantnog ponašanja (preuzeto iz Krizmanić & Kolesarić, 2005, str. 87)	13
Tablica 2. Ciljevi i kriteriji akcijskog istraživanja	29
Tablica 3. Istraživački plan	35
Tablica 4. Plan prve radionice	37
Tablica 5. Plan druge radionice	44
Tablica 6. Plan treće radionice	52
Tablica 7. Plan četvrte radionice	61

1. UVOD

O toleranciji se danas mnogo govori, ali je vrlo malo prisutna među nama. Što je razlog tome? Znanstvenici su to pokušali objasniti brojnim evolucijskim teorijama, no nijedna još nije naišla na sveopće odobravanje.

I dalje ostaje činjenica da se neki ljudi „boje“ različitosti. No, zašto se to događa ako živimo u svijetu u kojem na internetu ili televiziji imamo priliku svaki dan vidjeti ljude koji su različiti od nas po boji kože, nacionalnosti, vjeri, spolu... Naravno, ne bi trebalo govoriti samo o toleranciji prema različitim narodima, nego i toleranciji u svakodnevnom životu. Često smo netolerantni i prema prijateljima, kolegama, članovima obitelji. Zaslijepljeni vlastitim vrijednostima, često zaboravljamo na druge ljude i njihove potrebe.

Ovu temu sam odabrala upravo zbog toga jer nedostatak tolerancije smatram problemom koji svi zajedno trebamo rješavati kako bi nam život u zajednici bio ljepši. U poticanju tolerancije nužno je uključiti obitelj, školu, crkvu, odnosno cjelokupnu zajednicu. Smatram da je jedna od najvažnijih vrijednosti za dostizanje kulture mira upravo tolerancija jer ona podrazumijeva prihvaćanje i uvažavanje tuđeg mišljenja, drugih ljudi, zemalja...

Kroz razgovor i igru s djecom primijetila sam da ima mnogo djece koja se međusobno ne prihvaćaju. Razlozi za to su različite narodnosti, različita imena, te različita obiteljska okruženja i socijalni status. Djeca koja se razlikuju od ostalih povlače se u sebe, lošija su na nastavi jer ne žele govoriti kada ih se prozove, a u igri su često samo promatrači. Dok ostala djeca ne shvaćaju po čemu se ta nekolicina razlikuje od njih ipak ih vrijeđaju, bilo svojim ponašanjem ili ružnim riječima.

Dijete se ne rađa tolerantno, prirodno je da ono misli kako se sve vrti oko njega i da se svatko mora složiti s njim. U obrazovni proces nužno je uključiti rad na socijalizaciji od najranijeg uzrasta. U roditeljskom domu djeca puno toga usvajaju, bilo dobro ili loše. Kad dijete krene u školu zadaća bi učitelja trebala biti da kroz razne aktivnosti i igre pomaže djetetu da prihvaća različitosti kako bi mirno i sretno živjelo u zajednici s drugim ljudima. Također, važno je da sami učitelji budu uzor djeci u tolerantnom ponašanju.

Radionice o toleranciji mogu učitelju pomoći u socijalizaciji učenika, u stvaranju atmosfere za bolje učenje, u promišljanju nastave različitih nivoa težine, a ne postavlja pred učitelja zahtjeve za iscrpljujuće postizanje određenih ciljeva, niti velika materijalna sredstva.

Ove i slične radionice su put za upoznavanje djeteta koje mogu pomoći svima, prvenstveno učiteljima i roditeljima da stvore ozračje u kojem bi svako dijete doživjelo osobno priznanje, pohvalu, ljubav i prihvaćanje.

2. POJAM TOLERANCIJA ILI SNOŠLJIVOST

Pojam *tolerancija* (od latinskoga *tolerantia*, što dolazi od glagola *tolerare*, a znači *podnositi, tolerirati*) označava sposobnost podnošenja nečega što jest ili bi moglo biti neugodno, štetno ili nepodnošljivo. U širem smislu „tolerantnim se smatra stajalište osobe koja, obično zbog 'više sile' dopušta tuđa uvjerenja (iako se razlikuju od njezinih vlastitih) i dozvoljava da se drugi ponašaju drugačije ili upravo suprotno od njezinih vlastitih načela, ideja ili htijenja“ (Trimarchi & Papeschi, 1995).

Prema UNESCO-u tolerancija je „poštovanje, prihvaćanje i uvažavanje bogatstva različitosti u našim svjetskim kulturama, naša forma izražavanja i način da budemo ljudi. Ona je zasnovana na znanju, otvorenosti, komunikaciji i slobodi mišljenja, savjesti i uvjerenju“ („Tolerancija“, 2008).

Osim prihvaćanja drugih, različitih od sebe, važno je i prihvaćanje različitog mišljenja. Kako ne bi dolazilo do sukoba uzrokovanih neslaganjem u mišljenju, potrebno je učenike upoznati s činjenicom kako je svaka osoba jedinstvena i kako postoje razlike u mišljenju. Važno je napomenuti kako su odnosi s drugima i prihvaćanje drugih, različitih od sebe, modaliteti ljudskog ponašanja kroz koje se iskazuju socijalne vještine. (Udruga roditelja "Put u život", 2004)

Sve tri definicije naglašavaju da je važno zajedništvo među ljudima, a njega možemo postići samo ukoliko prihvaćamo druge upravo onakvima kakvi jesu. Vrlo je važno da dijete već u obitelji, od oca i majke nauči razlikovati dobro od lošeg, cijeniti ljude bez obzira na njihovu različitost jer su roditelji ti koji trebaju postaviti temelje za razvoj tolerancije. Smatram da se tolerancija može naučiti, ali ukoliko je neko dijete došlo iz obitelji u kojoj nije usvojilo određene moralne vrijednosti mnogo ga je teže naučiti toleranciji.

Važnost tolerancije ili snošljivosti je nešto što inspirira na razmišljanje. Sustav vrijednosti je izrazito važan za svakog pojedinca i društvo u cjelini, a vrijednosti i toleranciju stječemo od rane mladosti. Ali toleranciju nije nužno gledati kao vrlinu, nego jednostavno kao pridržavanje pravila ponašanja koje se sastoji u tome da se svakom daje sloboda na njegovo mišljenje i na izražavanje toga mišljenja i onda kada s njim ne dijelimo to mišljenje (Brajčić, 1996) pa je i ne treba tijekom socijalizacije tako poučavati (Krizmanić & Kolesarić, 2005, str. 34). U svome članku *O snošljivosti* I. Primorac (1996) navodi sedam argumenata u prilog toleranciji:

- *Argument slobode* - sloboda je temeljna ljudska vrijednost. Kao dokaz da poštujemo slobodu ne smijemo napadati druge, suprotstavljati se tuđim uvjerenjima, postupcima ili osuđivati nečiji način života koji je drugačiji od našeg.
- *Argument raznovrsnosti* – raznovrsnost je nešto vrijedno, a ljudski život je zanimljiviji ukoliko je raznolikiji što nam daje mogućnost izbora.
- *Argument svijesti o vlastitoj pogrešivosti* – moramo biti svjesni da svatko od nas može pogriješiti, posebno pri prosuđivanju što je ispravno ili vrijedno za druge, zbog toga je nužno prihvaćati tuđe mišljenje kako bismo se približili istini.
- *Argument društvenog progresa* – ljudi koji omogućavaju napredak ljudske zajednice bilo u znanstvenom, tehnološkom, društvenom ili nekom drugom smislu moraju biti slobodni, originalni i daroviti. To mogu ostvariti samo u ozračju pluralizma¹ i tolerancije.
- *Argument nedjelotvornosti netolerantnosti* – nesnošljivost, cenzura, progoni i jednoulje u povijesti nisu donijeli pozitivan napredak društvu.
- *Argument „zlatnog pravila“* – „Ne čini drugima ono što ne želiš da oni tebi čine“. Ovo pravilo zauzima središnje mjesto u vjerskoj i moralnoj kulturi. Ako ga primijenimo na pitanje tolerancije to znači da ako netko ne želi biti izložen netoleranciji mora i sam tolerirati druge ljude i njihove svjetonazore.
- *Argument nenasilnog i racionalnog rješavanja društvenih problema*

2.1. Tolerancija kroz stoljeća

Prve rasprave o toleranciji započele su u 17. stoljeću. Najpoznatiji mislilac koji je govorio i pisao o toleranciji je Voltaire (1694.-1778.). Napisao je knjižicu *Rasprava o toleranciji* (1997) u kojoj najviše raspravlja o vjerskoj toleranciji. Između ostaloga Voltaire piše: „Ne treba velikog umijeća, niti naročite rječitosti, da bi se dokazalo da kršćani moraju tolerirati jedni druge“ (Skelac, 2009, str.8).

Joseph Ratzinger, (2004), (danas papa Benedikt XVI.) na problem tolerancije upozorava u svojoj knjizi *Vjera – istina – tolerancija*: „Ovdje je, naime zorno, i u jednome velikom sklopu prikazan sam problem temelja našeg vremena – pitanje o istini i toleranciji

¹ Pluralizam znači suživot različitih interesa i načina života u društvu.

kao i problematika položaja kršćanske vjere u povijesti religija te konačno i egzistencijalna problematika krivnje i otkupljenja“ (Skelac, 2009, str. 8 – 9).

Postoje brojne rasprave o toleranciji, a najprije su bile vezane samo za religiju. No sve se one slažu u jednom: da je tolerancija pozitivna i da joj treba težiti. Kad je kršćanstvo postalo dominantnom religijom i država je postala braniteljica vjere. Tada kršćanstvo, premda temeljeno na Kristovom nauku prožetom idejom o univerzalnoj ljubavi, razumijevanju i poštivanju svakog oblika različitosti, nije pokazalo dužnu tolerantnost prema drugim religijama, kulturama ili učenjima pojedinih ljudi ili manjih skupina koje su odudarala od službenog crkvenog učenja. Sve to se proglašavalo herezom, a time je bilo predmet sudskog progona – inkvizicije. Inkvizicija je prilikom ispitivanja mogla koristiti mučenje kao metodu iznuđivanja priznanja koje se koristilo i u svjetovnom sudstvu. (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Inkvizicija>)

U takvoj klimi jedan od rijetkih glasova koji se podigao u obranu tolerancije bio je glas Marsilja Padovanskog, koji je u svom djelu *Defensor Pacis* (1324) tvrdio da crkva ne bi trebala posezati za sredstvima prisile kao oblikom poučavanja, već bi trebala težiti odgoju duha koji se ne može oblikovati prisilom (Trimarchi & Papeschi, 1995).

Danas se u većini suvremenih društava smatra normalnim da ljudi različite boje kože, različite vjeroispovijesti, različitog mišljenja žive zajedno. Smatra se normalnim da ljudi trebaju imati slobodu mišljenja, da trebaju biti jednaki. To je jasno utvrđeno i Deklaracijom o ljudskim pravima. Brojne religije imaju svoj nauk o toleranciji time su pridonijele razvitku i boljoj toleranciji u svakidašnjem životu.

3. OBLICI TOLERANCIJE

U svojoj knjizi *Tolerancija u svakidašnjem životu* (2005) Krizmanić M. i Kolesarić V. navode nekoliko oblika tolerancije:

- ❖ pod *tolerancijom nejasnoće* podrazumijeva se sposobnost podnošenja nejasnoća, nedorečenosti ili višeznačnosti neke situacije
- ❖ *tolerancija anksioznosti* obuhvaća one situacije koje izazivaju anksioznost (tjeskobu) i koje pojedinac može tolerirati
- ❖ *tolerancija na frustraciju* odnosi se na sposobnost zadržavanja kontrole nad vlastitim ponašanjem ili sposobnost odgađanja određene pohvale ili nagrade
- ❖ *tolerancija rizika* odnosi se na one ljude koji mogu podnositi visoki rizik, dok drugi ne mogu ili ne žele
- ❖ *tolerancija na droge* očituje se u tome da je osoba ima smanjenu osjetljivost na npr. alkohol i pri tome su joj svaki put potrebne sve veće količine
- ❖ *socijalna tolerancija* odnosi na podnošenje nečeg odbojnog, drugačijeg, različitog
- ❖ *tolerancija prema ljudima* odnosi se na podnošenje bitnih ljudskih obilježja: ponašanje, vjerovanja, izgled...
- ❖ *tolerancija prema idejama* može, ali i ne mora, uključivati ljude koji ih zastupaju
- ❖ *snošljivost prema stvarima* vezana je uz osobni ukus pojedinca i stereotipe i predrasude koje je stekao prema nekim stvarima, a neovisno je o osobama koje su vlasnici tih stvari

Smatram da u svim ovim oblicima tolerancije postoje razlike između ljudi koje mogu biti uzrokovane psihičkim stanjem osobe ili mogu biti naučene tijekom života. Pod psihičkim stanjem osobe mislim na to kako je vrlo važno uočiti povezanost između našeg raspoloženja i tolerancije. Svakodnevno možemo vidjeti ljude koji su nerasploženi, umorni ili nadraženi, te postaju netolerantni, često i ne primjećujući kako se ponašaju. Međutim, možemo očekivati da će oni ljudi koji su tijekom života naučili nositi se sa stresom u manjoj mjeri biti netolerantni.

4. IZRAŽAVANJE TOLERANCIJE

Smatram da je dužnost svakog odraslog čovjeka da u miru prihvaća ljude koji su drugačiji od njega. Kad bi odrasli zaista tako živjeli, ne bi dolazilo do problema. Možda zvuči idealistički, ali ukoliko bismo se dovoljno potrudili vidjeli bismo pozitivne rezultate. U svakodnevnom životu susrećemo se s brojnim ljudima koji su nam poznati ili nepoznati. U našim susretima s njima očituje se naša tolerantnost ili netolerantnost. Sami izabiremo kako ćemo se ponašati i kako će nas pritom drugi ljudi doživljavati. Ukoliko s drugim ljudima komuniciramo sa smiješkom na licu, pokazujemo interes za razgovor, omogućujemo drugima da se osjećaju ugodno u našem okruženju, izabrali smo pravi put k toleranciji.

Izražavanje snošljivosti i nesnošljivosti moguće je govorom, dakle verbalnim izrazima, neverbalnim znakovima, različitim akcijama koje uključuju i verbalne ili neverbalne poruke, te različitim oblicima djelovanja kao što su zaštitničko ili nasilničko ponašanje (Krizmanić & Kolesarić, 2005, str. 85).

Nema sumnje da način izražavanja tolerancije u velikoj mjeri ovisi o odgoju i obrazovanju pojedinca, jer će obrazovaniji i bolje odgojeni ljudi (koji, nažalost, također mogu biti netolerantni) svoju nesnošljivost izražavati na sofisticiraniji i manje očit način od neobrazovanih ili neodgojenih osoba (Krizmanić & Kolesarić, 2005, str. 89).

Ne znači ako osoba na uljudniji način pokazuje netoleranciju da je zbog toga bolja. Svako izražavanje netolerancije, bilo riječima ili postupcima ima štetan utjecaj na pojedinca. Ponekad možemo izbjegavati pojave ili osobe koje toleriramo ili ne toleriramo, najčešće šutnjom, što također može dovesti do zaključka da odobravamo ili ne odobravamo njihovo ponašanje. Postoje i ljudi koji ne žele nikakav kontakt s osobama koje ne podnose ili prema kojima imaju predrasude, ali mogu li onda ikada takvi ljudi odbaciti svoje predrasude? Naravno da ne mogu, jer sami sebi ne dopuštaju da upoznaju osobu i pokušaju uspostaviti prijateljski odnos s njom.

Tablica 1. Prikaz različitih načina izražavanja tolerantnog i netolerantnog ponašanja (preuzeto iz Krizmanić & Kolesarić, 2005, str. 87)

	interakcija među ljudima	verbalno izražavanje	neverbalno izražavanje
tolerantan odnos	postoji	<ul style="list-style-type: none"> • razgovor • pohvala • interes 	<ul style="list-style-type: none"> • šutnja • kontakt očima • ljubazan ton glasa • smiješak
	ne postoji		<ul style="list-style-type: none"> • izbjegavanje • odbijanje mogućnosti kontakta • ignoriranje
netolerantan odnos	postoji	<ul style="list-style-type: none"> • razgovor • vrijeđanje • izrugivanje • prijetnje • nasilje • progona 	<ul style="list-style-type: none"> • šutnja • ljutit pogled • mrštenje • određene geste • hladan ton glasa
	ne postoji		<ul style="list-style-type: none"> • izbjegavanje • odbijanje mogućnosti kontakta • ignoriranje

Među prikazanim oblicima izražavanja tolerancije i netolerancije postoje sličnosti i razlike. Sličnosti postoje u ignoriranju, šutnji, izbjegavanju jer za takve oblike ponašanja ne možemo točno odrediti pripadaju li toleranciji ili netoleranciji. Oni samo upućuju na ravnodušnost ili nedostatak interesa što ne mora nužno biti ni tolerancija ni netolerancija. To uvelike ovisi o situaciji, o odnosu između ljudi i još mnogo drugih čimbenika. Također za neke oblike ponašanja sa sigurnošću možemo tvrditi pripadaju li tolerantnom ponašanju ili netolerantnom ponašanju. Svaki oblik nasilja dovodi upućuje na netolerantno ponašanje, a svaka lijepa riječ ili ljubazno ponašanje upućuje na tolerantno ponašanje.

5. NETOLERANCIJA

Netolerancija (netrpeljivost) je nedostatak poštovanja za tuđe navike i vjerovanja. Očituje se u tome što netko nije voljan dopustiti drugim ljudima djelovati na drugačiji način ili imati drugačija mišljenja. Može značiti da su ljudi isključeni ili odbačeni zbog vjere, njihove seksualnosti, ili čak zbog odjeće i frizure (Sedlič, 2000, str.31).

Dio nesnošljivih reakcija bez sumnje je izazvan *različitom percepcijom* iste situacije ili problema (Petz, 1992), koja je najčešći uzrok sukoba među ljudima (Krizmanić & Kolesarić, 2005, str. 75). Pravi je primjer za to čaša do polovice ispunjena tekućinom koju će jedna osoba percipirati kao polupraznu, a druga kao napola ispunjenu.

Netolerantno ponašanje, međutim, ne izazivaju samo različite percepcije već i naše *jednodimenzionalno* viđenje drugih ljudi (Krizmanić & Kolesarić, 2005, str. 76). Kada u nekoj javnoj ustanovi vidimo samo ženu koja mrzovoljno obavlja svoj posao, svaka njezina greška će nas potaknuti na netolerantno ponašanje. Ako promislimo da ta žena ima kod kuće probleme ili je možda bolesna lakše ćemo obaviti posao zbog kojeg smo došli.

Ukoliko je netko netolerantan prema određenoj osobi ili osobama on prati njihovo ponašanje, važe svaku njihovu riječ, oni su u njegovim mislima čak i kada nisu u njihovoj blizini, a sve je to praćeno srdžbom, ljutnjom, strahom i anksioznošću. Dugotrajno negativno razmišljanje dovodi do stresa, što nepovoljno djeluje na psihičko i fizičko zdravlje.

William Glasser (2006, str. 3) definira mentalno zdravlje:

Mentalno ste zdravi, ako uživajte biti s većinom ljudi, koje poznajete, naročito s ljudima koji su vama važni u vašem životu, kao što su članovi obitelji, partneri i prijatelji. Većinom ste sretni i sasvim spremni pomoći članu obitelji, prijatelju ili kolegi kome je potrebna pomoć. Živite tako da je što manje napetosti, puno se smijete. Rijetko imate glavobolju i rijetko patite od bolova koje drugi ljudi prihvaćaju kao sastavni dio života. Uživajte u životu i nemate problema s prihvaćanjem činjenice da su drugi ljudi drugačiji od vas. Posljednje što vam pada na pamet je kritiziranje drugih ili pokušaj da ih promijenite. Čak i ako se s nekim ne slažete, pokušavate riješiti problem; ako se ne da, odete nastojeći izbjeći daljnji sukob i povećanje problema. Kreativni ste u svemu čega se uhvatite, i uživajte u svojim mogućnostima. Konačno, i u teškim situacijama kada ste nesretni – nitko ne može biti uvijek sretan – znat ćete zašto se to dogodilo, i prihvatit ćete to. Možete biti hendikepirani kao Christopher Reeve, pa unatoč tome uklopit ćete se u gore navedene kriterije duševnoga zdravlja.

5.1. Predrasude i stereotipi

Stereotipima se izražavaju raznolika zamišljena ili stvarna svojstva ljudi različitog porijekla, obrazovanja, dobi, religijske ili etničke pripadnosti, socioekonomskog statusa, zanimanja. Stereotipi postoje prema svim skupinama ljudi koje se po nečem razlikuju od ostalih, a nastaju na temelju nekog zajedničkog obilježja koje može biti i uobičajeno, normalno i većinsko (Krizmanić, 2010, str. 81). U svakodnevnom životu često se svi mi služimo stereotipima, i to već pri samom upoznavanju s određenom osobom pripisujemo joj svjesno ili nesvjesno određene osobine koje vrijede za skupinu kojoj ona pripada, a koje mogu ili ne moraju biti istinite. Kada jednom o nekoj osobi steknemo mišljenje na temelju stereotipa vrlo teško ćemo kasnije utvrditi razlike koje upućuju na to da je ta osoba zapravo različita od drugih ljudi i da je po tome zapravo jedinstvena. Što je najgore, najčešće nas i ne zanima da to utvrdimo. Zbog toga se stereotipi dugo zadržavaju u našem svakidašnjem životu.

Predrasudom osuđujemo ljude bez prethodnog upoznavanja. One mogu biti pozitivne ili negativne. Učimo ih kao dio naše socijalizacije, teško su promjenjive, gotovo ih je nemoguće iskorijeniti. Zbog toga je važno biti svjestan da ih posjedujemo (Sedlić, 2000, str. 29). Možemo imati prijatelje za različite situacije, za odlazak u kino, šetnju, odlazak na trening. Trebamo se zapitati koliko znamo o svojim prijateljima. Koju vrstu glazbe slušaju? Koja im je omiljena boja? Možemo li to tvrditi sa sigurnošću ili samo nagađamo? Tek tada možemo shvatiti koliko je stvaranje pretpostavki jednostavno i lako. Ako nam nije lako prosuditi vlastite prijatelje, možemo li zamisliti koliko je lako krivo procijeniti neznance?

Predrasude i stereotipi su sheme pomoću kojih bolje razumijemo stvarnost, kada stvarnost ne odgovara predrasudi, našem umu je lakše izmijeniti pravo stanje stvari, nego predrasudu. Predrasude nam pomažu kod nepotpunih informacija. Ponekad nesvjesno upijamo predrasude i stereotipe o drugim kulturama, ali one su odnekud proizišle i imaju mnoge namjene:

- pomažu nam procijeniti naše vlastite kulture
- procijeniti druge kulture i načine života
- provoditi primjer odnosa u našoj kulturi s drugim kulturama
- opravdati postupak i diskriminaciju ljudi iz naših kultura (Sedlić, 2000, str.30).

Čitajući literaturu shvatila sam da je stvaranje stereotipa i predrasuda univerzalna ljudska osobina, što upućuje na njihovu korist u svakodnevnom životu. U davnim vremenima,

kada su ljudi živjeli u špiljama i bili okruženi potencijalnim neprijateljima strah od nepoznatih ljudi bio je nužan za preživljavanje. Tadašnji ljudi su ih odmah svrstavali u grupu prijatelja ili neprijatelja kako ih ne bi ugrozili ukoliko su se borili za isti plijen ili isto skrovište. Danas, stvaranje stereotipa i predrasuda prema ljudima stvara samo određenu blokadu i ne dozvoljava nam da upoznamo ljude onakvima kakvi zaista jesu.

5.2. Diskriminacija, ksenofobija, antisemitizam, rasizam, etnocentrizam i šovinizam

Ustrajanje pojedinaca ili skupine ljudi na predrasudama i stereotipima dovodi do srodnih fenomena: diskriminacije, ksenofobije, antisemitizma i rasizma kao ozbiljnih oblika netolerancije.

Diskriminacija je nejednako postupanje prema pojedincu ili skupini ljudi. Do ovakvog nejednakog postupanja može doći zbog karakteristika za koje ljudi vjeruju da su zajedničke za ljude koje identificiraju kao skupinu: npr., rasa, spol, kultura, spolno usmjerenje, rodni identitet (<http://www.iskorak.org/tvoja-prava/diskriminacija/>). Diskriminacija je predrasuda u djelovanju (Sedlić, 2000, str. 30).

Ksenofobija je riječ grčkog podrijetla koja znači: „strah od stranaca“ (Sedlić, 2000, str.31). Ljudi se boje onih koji su drugačiji od njih upravo zbog toga što ih ne znaju, a ne znaju ih jer ih se boje. To je zapravo jedan „zamišljen“ i neopravdan strah. On prelazi u odbacivanje, neprijateljstvo ili nasilje protiv osoba iz drugih zemalja ili pripadnika manjina.

Pojam *antisemitizam* prvi je put upotrijebio Wilhelm Marr, 1870-ih da bi napravio razliku između starog antijudaizma i moderne, političke, etničke, ili rasne opozicije prema Židovima. Židovi su bili objekt kršćanskog antisemitizma jer su ih kršćani vidjeli kao zle i odgovorne za Isusovo raspeće. Moderni pak, antisemitizam, za razliku od ovih prethodnih, ima rasne elemente (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Antisemitizam>). Svaki od ovih slučajeva, ma koliko međusobno bili različiti, dolazi iz istog izvora – različitosti Židova od njihove okoline.

Rasizam je teorija, odnosno ideologija, po kojoj između rasa koje čine ljudski rod (vrsta homo sapiens) postoje duboke, biološki uvjetovane razlike, koje se ne mogu prihvatiti. Rase trebaju živjeti odvojeno. Gotovo uvijek, rasistička ideologija vezana je uz ideju da su neke rase vrjednije, prirodno superiornije od drugih, pa je prirodno da budu u superiornom položaju, te je dozvoljeno koristiti silu kako bi se taj položaj održao i spriječilo "kvarenje" rase (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Rasizam>).

Etnocentrizam je isključivanje pripadnika neke narodnosti, kulture ili jezika, utemeljeno na zamisli da su neki narodi „vrjedniji“ kulturološki „napredniji“ od drugih (Krizmanić & Kolesarić, 2005, str.129). Sedlić (2000) navodi kako slučajni susret s pripadnicima drugih kultura može pojačati naše predrasude jer nas naši etnocentrički pogledi zaslijepljuju i vidimo samo ono što očekujemo. Druge kulture nam se mogu činiti atraktivne ili egzotične, ali su nam pogledi obojeni negativnim predrasudama i stereotipima pa ih odbacujemo.

Šovinizam je vjerovanje ili uvjerenje da je vlastiti narod superioran drugima i da stoga zaslužuje i veća prava (Krizmanić & Kolesarić, 2005, str.129). Šovinisti otvoreno vrijeđaju i potiču na mržnju prema pripadnicima drugih naroda ili kultura. (<http://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ovinizam>).

Rođeni smo unutar kulture koju učimo od ranog razdoblja života. Svako društvo svojim naraštajima prenosi vrijednosti koje obilježavaju tu kulturu. Djeca uče kako razumjeti znakove i simbole koji se mijenjaju neovisno od kulture do kulture. Kulturu svatko doživljava drugačije. Ona se obogaćuje ukoliko živimo u zajednici s dvije ili više kultura. Ponekad nesvjesno upijamo predrasude i stereotipe o drugim kulturama. Vjerujemo da je jedino naša kultura ispravna, naše vrijednosti i način života univerzalni. Druge kulture nam se mogu činiti zanimljiva, ali pogledi su nam obojeni predrasudama i stereotipima pa ih odbacujemo. Potrebno je osloboditi se takvih iskrivljenih i negativnih razmišljanja i osjetiti sreću i zadovoljstvo u suživotu s drugima.

6. UČENJE I POTICANJE TOLERANCIJE

Posljednjih godina imamo priliku puno toga čuti o toleranciji. Nažalost, uvijek se o toleranciji govori kada je za to prekrasno, kada već u novinama osvane članak kako je neki dječak pretučen od strane vršnjaka, pa se nedugo nakon toga počinje govoriti i o temama nasilja i tolerancije. Roditelji i učitelji zabrinuti su zbog povećanog nasilja u obitelji, u školama, na ulici, na poslu... No, upravo oni imaju najveću ulogu u životu djeteta, i trebaju biti djetetu putokaz prema svjetlijoj budućnosti.

Važno je naglasiti da je tolerancija ponašanje koje se uči cijeloga života. Učenje počinje još od najranijega djetinjstva kada djeca u roditeljskom domu usvajaju prve oblike ponašanja. Promatrajući ponašanje vlastitih roditelja vrlo brzo ga usvajaju i počinju imitirati. Dijete koje je kod kuće naučilo da se ne smije ili ne treba družiti s Romima, neće im se, najčešće, približiti ni u vrtiću ni u školi, veće će se družiti s djecom koja dijele njegov stav prema Romima (ili bilo kojem drugom narodu)(Krizmanić & Kolesarić, 2005, str. 120). Većina roditelja sebe smatra tolerantnima, ali u razgovoru s prijateljima ili vlastitim postupcima pokazuju drugačiju sliku o sebi. Vrlo je bitno da se u obitelji ne ističu i potiču stereotipi i predrasude. Prvi učitelj tolerancije je obitelj. Ali, naravno, ne i jedini. Ne smije se zanemariti ni uloga učitelja koji prenose društvene vrijednosti.

Mirela Skelac (2008) u svojoj knjizi *Moj svijet tolerancije* govori kako posebnu ulogu u učenju tolerancije imaju vršnjaci, slavni sportaši i mediji. Ako mlada osoba izabere ponašanje nekoga kao potkrjepljenje, ona je sklonija tako se češće ponašati. I obrnuto, ukoliko je izabrani model kažnjen za svoje ponašanje, imitiranje modela se smanjuje. U obitelji i školi važno je posebnu pozornost obratiti na vrijednosti kao što su suradnja, sloboda, sreća, poštovanje, poniznost, ljubav, mir, odgovornost, iskrenost, tolerancija i sloga.

Važan preduvjet za učenje tolerancije je empatija. Goleman D. (1997, str.100) spušta empatiju na intuitivnu razinu i tvrdi da se temelji na vlastitoj ličnosti – što smo otvoreniji prema vlastitim emocijama, to ćemo biti vještiji u iščitavanju osjećaja. On navodi definiciju empatije E. B. Titchenera iz 1920-ih kao osobitu vrstu suosjećanja, uživljavanje u emocionalno stanje druge osobe i razumijevanje njezina položaja. Smatra se da je sklonost empatiji genetski i evolucijski uvjetovana.

Tek ukoliko se dijete može staviti u tuđu kožu, ukoliko može razumjeti osjećaje drugih ljudi, možemo kod njega poticati toleranciju. Najbolji put za poticanje tolerancije je ukazati djeci koja su ponašanja netolerantna, kako će ih prepoznati i pokušati im objasniti

zašto je to tako. Naravno nije dovoljno samo reći nekom djetetu da je određeno ponašanje netolerantno. Važno je da dijete shvati ukoliko ljude vrijedimo i izrugujemo im se, da im istovremeno nanosimo i bol.

Djeci bi trebalo na jednostavnim primjerima (boja kose, očiju) objasniti različitost kako bi shvatili da različitost nije ništa loše i da je svijet zanimljiviji upravo zato što smo svi različiti. Osim što bi djeca trebala usvojiti pojam različitost, važno je da znaju koja su to ljudska prava. I da smo svi mi, bez obzira na neke razlike kao što su spol, obrazovanje, dob, itd., zapravo ljudska bića i svi zaslužujemo jednaka prava. Pri tome bi se osvrnula na Konvenciju o pravima djeteta (2000) u kojoj se navodi:

U onim državama u kojima postoje etničke, vjerske ili jezične manjine ili osobe domorodačkog podrijetla, djetetu koje pripada takvoj manjini ili koje je domorodačkog podrijetla, neće se ni kao ostalim članovima njegove skupine, uskratiti pravo na vlastitu kulturu, na ispovijedanje svoje vjeroispovijesti i obavljanje vjerskih obreda ili na uporabu vlastitog jezika.

Poticanje tolerancije zahtijeva, dakako, i što jasnije uklanjanje čimbenika koji pogoduju netolerantnom doživljavanju i ponašanju, kao što su stereotipije i predrasude, izdvajanje samo negativnih osobina, diskvalificiranje svega pozitivnog, preuveličavanje negativnih pojava ili pretjerano umanjivanje pozitivnih ponašanja ili akcija onih „drugih“, prebrzo zaključivanje ili zaključivanje samo na osnovi jednog podatka ili primjera itd. (Krizmanić & Kolesarić, 2005, str. 106)

6.1. Obrazovanje i tolerancija

Studije o odgoju i obrazovanju o ljudskim pravima u različitim zemljama pokazale su da uključivanje ljudskih prava u nastavni plan i program ovisi o nizu čimbenika. (Čačić-Kumpes, 1996, str.312). Brojne zemlje imaju različite definicije odgoja i obrazovanja za ljudska prava, te se mnogi učitelji bave samo onim ljudskim pravima koja smatraju bitnima za djecu, dok ostala zanemaruju. Nastava o ljudskim pravima ovisi i o važnosti koju pojedina zemlja pridaje ljudskim pravima. Brojne rasprave su pokazale da je obrazovanje o ljudskim pravima i toleranciji uspješnije provedeno u onim školama u kojim su učitelji sudjelovali na seminarima i radionicama o tom problemu, koji su mogli i s drugim učiteljima raspravljati o temi i koji su mogli prikupiti nastavna sredstva. Osobito je važno da svaki učitelj želi provoditi takve teme u svom razredu, a to uvelike ovisi i o njegovoj vještini.

Prema Sebalyju za kvalitetnu je nastavu potrebno ostvariti nekoliko organizacijskih uvjeta: školsku klimu trebaju prožeti suradnja i sudjelovanje, učiteljima treba omogućiti slobodu u poučavanju, potrebne materijale, knjige i mogućnost usavršavanja. (citirano u Čačić- Kumpes,1996)

Škola ne bi trebala samo obrazovati, nego i odgajati, prenositi sustav vrijednosti na svoje učenike, potpomagati osobnom razvoju svakog pojedinca. Samo na taj način će se postići bolji uspjeh u odgoju djece. Odgajati djecu u duhu tolerancije potrebno je započeti već u najranijem djetinjstvu, najkasnije u školskoj dobi. Škola treba biti mjesto razgovora, razmjene ideja, treba obrazovati i odgajati u ugodnom ozračju, bez ikakvog oblika prisile, učenici se trebaju međusobno poštivati, sudjelovati u zajedničkim projektima, svaki učenik mora imati slobodu izražavanja, mora vladati jednakost i pravednost.

Ljudska prava trebaju obuzeti cjelokupni školski sustav u kojemu ponašanje svih sudionika stvarno odražava stavove vezane uz ljudska prava (Perotti, 1991, citirano u Čačić- Kumpes, 1996). Škola griješi ako ne osposobljava učenike za kritičko promišljanje jer im takvo mišljenje može dati čvrst i pouzdan temelj za obranu vlastitog sustava vrijednosti. Škola mora njegovati zajedničko dobro svih članova škole i društva kojeg je dio (Čačić- Kumpes, 1996).

Čačić - Kumpes (1996) navode kako bi jedan od najvažnijih zadataka odgoja i obrazovanja trebao bi biti razvijanje svijesti o osnovnim zajedničkim vrijednostima između ljudi. Kao osnovne zajedničke vrijednosti navode toleranciju, uzajamno poštivanje, priznavanje pojedinca, ali i grupe.

Batelaan i Gundara (citirano u Čačić – Kumpes, 1996, str. 315 – 316) navode niz odgojno obrazovnih zadataka što ih valja ostvariti da bi učenici mogli steći, razumjeti i izraziti te vrijednosti. Ti zadaci jesu: zadobivanje znanja o ljudskim pravima, znanja o ljudskom ponašanju, svijesti o vlastitim stavovima, uvida u strukture koje određuju odnose među ljudima, znanja o značajkama rasizma i fašizma, svijesti o međuovisnosti ljudi, skupina i nacija, svijesti o vrijednostima vlastite kulture. Batelaan i Gundara tu navode i poznavanje podrijetla, poznavanje vlastitog jezika i vlastite kulture i religije u odnosu na druge jezike, kulture i religije, razumijevanje višekulturne osobitosti društva, razvitak sposobnosti razmišljanja i vrednovanja s različitih gledišta, razvitak komunikacijskih vještina i vještina suradnje, itd.

Ovi zadaci su jako bitni i morali bi se ostvarivati tijekom cijele godine. Da bi učenici shvatili važnost tolerancije i ljudskih prava učitelji to moraju primjenjivati u svom razredu. Presudna je i bliskost škole i zajednice jer ukoliko su učenici suočeni s povredama ljudskih prava izvan škole, trud škole ostat će uzaludan. Osim odnosa između učenika bitno je njegovati odnos između učitelja i učenika, kao i odnos između škole i učenika. Iskazivanje tolerancije treba biti prisutno na svim razinama ponašanja u čitavom društvu i treba se aktivno provoditi u svakodnevnom životu.

6.2. Uloga učitelja

Osobnost učitelja/učiteljice svakako je posebno značajna u odgoju. Postoje mnogobrojni odgojni postupci i metode, ali one će kod jednog učitelja biti uspješne, kod drugog manje uspješne. Jedna učiteljica će biti u stanju pomoći djetetu i s najtežim problemima, a druga to jednostavno ne može postići. Jasno je da ne odgaja samo postupak nego i osoba te otuda tako veliko značenje ličnosti odgajatelja (Bognar, 2001, str.109). Iz ovoga proizlazi zaključak da nitko i ništa ne može zamijeniti dobrog učitelja. Bognar (2001) navodi kako je rad na sebi nužan za razvoj uspješnog učitelja jer samo osoba koja je okrenuta rastu i razvoju i zrači optimizmom može tu pozitivnu energiju prenijeti i na druge. Samo ukoliko je netko zadovoljan vlastitim životom može biti uspješan odgajatelj.

Odgojitelj može na razne načine u djeci razvijati međukulturne sposobnosti. Prihvaćanjem različitih ljudi, uključivanjem djece različitih kultura u program, proučavanjem različitih običaja, učenjem mirnog načina rješavanja sukoba, odgojitelj može djeci poslužiti kao dobar model ponašanja (Kirsten, Hansen, Kaufman & Saifer, 1999, str.58). Takvim podučavanjem učitelji daju dobar primjer djeci da uvažavaju njihove potrebe i prihvaćaju njihove razlike. Odgajanje djece da poštuju razlike među ljudima jednako je važno, ako ne i važnije nego računanje i čitanje. Takav odgoj bitno može utjecati na čitavu zajednicu.

Smatram da učitelji ne bi trebali mijenjati obiteljske običaje kod svojih učenika. Zadatak je učitelja da ukaže učenicima da određena ponašanja (npr. ukoliko se dijete tuče u susjedstvu) koja koristi kod kuće nisu dobra i primjerena.

Kirsten i sur. (1996) navode da je za afirmaciju kulture koju dijete donosi od kuće dobro upotrebljavati jezik ili dijalekt kojim se učenik kod kuće služi. Oni smatraju jezik najmoćnijim nositeljem kulture. Pri tome se i ostali učenici mogu upoznati s drugim jezicima koji se uče u kulturama različitim od njihove. To ne znači da bi učitelji trebali tečno govoriti

sve jezike, nego ih govoriti i razumjeti na osnovnoj razini. Također izbjegavanjem negativnih komentara učitelj pruža djeci dobar primjer kako se trebaju odnositi prema ljudima koji su drugačiji od njih. Svaki učitelj bi trebao preispitati svoje predrasude i bilo bi dobro da ih ukoliko ih ima, promijeni kako ih ne bi prenio na djecu.

Ukoliko su djeca u razredu uglavnom slična po nekim etničkim, religijskim ili jezičnim osobitostima potrebno ih je usmjeriti pronalaženju nekih unutrašnjih razlika kao što su hobiji, glazbeni ukusi, omiljena hrana...

Učitelj mora poznavati svoj razred i reagirati ukoliko zamijeti netolerantno ponašanje. Najbolje je u rješavanje problema uključiti sve učenike, poslušati najprije koja rješenja učenici smatraju korisnima, a tek onda dati vlastite prijedloge. Na taj način dajemo učenicima do znanja da uvažavamo njihovo mišljenje i oni postaju aktivni sudionici nastavnog procesa. Među djecom je vrlo često prisutno odbacivanje i isključivanje. U razredu se događa da se dječaci ne žele igrati s djevojčicama ili obrnuto. Kad se dječaci igraju isključivo nogometa, a djevojčice lutkama rezultat je to društvenih očekivanja, a ne slobodnog izbora djeteta. Ovdje je ponovno presudna uloga učitelja. Ukoliko se učitelj uključi u igru, bilo nogometa bilo igrajući se s lutkama on daje dobar primjer djeci.

Nessia Laniado (2009) ističe nekoliko savjeta za roditelje kako bi bili dobar primjer djeci u podučavanju tolerancije. Smatram da su ovi savjeti uvelike bitni i za učitelje:

1. **Istaknuti sličnosti i razlike** – sposobnost primjećivanja razlika u ponašanju i stavovima unutar iste skupine značajka je koja razlikuje misao osobe bez predrasuda. U govoru je dobro koristiti tvrdnje koje ističu sličnosti (Čak su i Talijani niz godina bili imigranti), ili razlike (Samo neki Albanci rade kao perači stakala; većina njih radi tvornicama).
2. **Izbjegavati uopćavanja** – u rječniku izbaciti izraze poput *svi, uvijek, nikada*... ukoliko ih koristimo velika je vjerojatnost da iskazujemo stereotipno mišljenje: *Sve su djevojčice danas usporene*. Važno je da ne uopćavamo i da učimo djecu da to isto ne čine. Ponekad uopćavanja izvire sama od sebe radi usporedbe i ušla su u svakodnevni govor: *Pušiš kao Turčin, Lijen si kao Dalmatinac*.
3. **Mišljenje treba biti motivirano** – umjesto da kažemo: *Sve su djevojčice danas lijene*, ograničimo svoje kritike; *Nekim djevojčicama kojima se danas ne da raditi propustit će zanimljiv dio sata!* Ako imamo potrebu obavijestiti djecu o nekim nedostacima tijekom sata, sjetimo se upotpuniti sliku i pozitivnim mišljenjem.

4. **Izbjegavati etiketiranje** – *Ivane, od prvog razreda si spor!* Jednom kada učenika odredimo kao neurednog, lijenog, sporog i sl. tada uočavamo ponašanje koje odgovara danim osobinama, a zanemarujemo ono koje tim osobinama ne odgovara.
5. **Izmijeniti potvrde u pitanja** – često djeca žele imati samo potvrde. Izdvajaju iz stvarnosti jedan dio koji postaje apsolutan. *Oni iz 3.b su pravi dosadnjakovići!* Umjesto da posežemo za kritikama izmijenimo izjavu u pitanje: *Zašto misliš da su učenici 3.b dosadnjakovići?* Na taj način navodimo učenika na razmišljanje i pronalaženje razloga za svoju tvrdnju.
6. **Cijeniti različitosti** - kod učenika je bitno pobuditi interes prema nošnjama, tradiciji, umjetničkim djelima, izvedbama ili glazbi različitih naroda.
7. **Poštivati svoju kulturu i tradiciju** – što više poznajemo svoju kulturu, imat ćemo manji osjećaj odbojnosti prema drugima. Učenike treba upoznati s legendama, glazbom i umjetnošću tradicije.

7. EMPIRIJSKI DIO

7.1. Što je akcijsko istraživanje?

S pojmom akcijsko istraživanje prvi puta sam se susrela na kolegiju Metodologija pedagoškog istraživanja. U početku mi je bilo vrlo nejasno što se podrazumijeva pod tim pojmom. Mislila sam da je to neko istraživanje koje uopće ne mogu obavljati učitelji razredne nastave, nego samo znanstvenici i da podrazumijevaju upotrebu statističkih podataka kako bi se uočio napredak u nastavi. Kako je vrijeme odmicalo, a i na predavanja su nam dolazile različite osobe koje su s nama, studentima, podijelile iskustvo o akcijskim istraživanjima učinilo mi se vrlo zanimljivim to što su radile. Ono što sam zapazila jest da su svi oni kroz dugogodišnje iskustvo u radu s djecom osjetili kako njihov posao prelazi u rutinu i da ponekad nedostaje onaj dio koji će ga učiniti zanimljivim. Pri tome ne smatram kako je posao s djecom dosadan, dapače, ali jednostavno preopterećenost Nastavnim planom i program ponekad dovede do toga da se učitelji „izgube“ u svom pozivu. Kako sam i sama osoba koja ne voli rutinu i monotoniju, odlučila sam se za izazov pod nazivom akcijsko istraživanje.

Akcijska istraživanja već u svom nazivu nose bitne oznake – AKCIJA I ISTRAŽIVANJE. Akcija označava djelovanje koje je usmjereno prema promjenama. Promjene imaju svoj dvojak karakter:

1. promjene sustava
2. osobne promjene sudionika istraživanja

Istraživanje podrazumijeva kontinuirano samokritično propitivanje i osvještavanje odgojnog djelovanja s ciljem njegova mijenjanja i unapređivanja (Bognar, 2001, str.52).

McNiff (citirano u Bognar, 2001, str. 52) navodi kako to primijenjeno na razred znači da su akcijska istraživanja pristup koji unapređuje edukaciju kroz promjenu, ohrabrujući učitelje da postanu svjesni svoje vlastite prakse, da budu kritični prema toj praksi i da budu pripravniji mijenjati ju.

Prema Reasonu (citirano u Bognar, 2006, str.182) akcijska istraživanja podrazumijevaju aktivno sudjelovanje svih zainteresiranih sudionika i ne provode se *na* ljudima već *s* ljudima.

McNiff i Whitehead (citirano u Bognar, 2006, str.182) smatraju kako je akcijsko istraživanje sistematičan proces promatranja, opisivanja, planiranja, djelovanja, refleksije,

evaluacije, modificiranja, ali te etape se ne moraju nužno ostvarivati uzastopno već je moguće započeti istraživanje na jednom mjestu, a završiti ga negdje sasvim neočekivano.

Klafki (citirano u König & Zedler, str. 141) navodi da se akcijska istraživanja svojim spoznajnim interesom, a time i svojim krugom pitanja od početka usmjeravaju na društvenu odnosno pedagošku praksu; ona žele služiti rješavanju društvenih odnosno praktično – pedagoških problema.

Carr i Kemiss (citirano u Bognar, 2006, str.181) prepoznali su tri osnovna tipa akcijskih istraživanja: *tehnička, praktična i emancipacijska akcijska istraživanja*. Prema ovoj podjeli moje je akcijsko istraživanje bilo praktično. Njegove karakteristike su učinkovitost edukacijske prakse i stručnog usavršavanja, a važno je i postizanje razumijevanja praktičara i promjena njihove svijesti. Moja uloga kao voditelja je bila sokratska što znači ohrabivanje i poticanje učenika. Odnos između mene i učenika bio je kooperativan tj. zasnivao se na dogovaranju.

Mužić (1999, str. 25) navodi nekoliko značajki akcijskih istraživanja:

1. onaj koji provodi odnosno sudjeluje u odgojno-obrazovnoj djelatnosti, nju ujedno i istražuje
2. visok stupanj elastičnosti
3. „vlastito“ istraživanje učitelja, ali ne mora biti individualno, nego i zajedničko istraživanje više učitelja
4. akcijsko istraživanje je u biti empirijsko istraživanje

Nakon određivanja polaznih vrijednosti koje sam tijekom svog istraživanja željela ostvariti i definiranja problema kojim sam se željela baviti vrlo je važno izraditi kvalitetan plan. McNiff i Whitehead (citirano u Bognar, 2006, str.183) predlažu sljedeću strukturu akcijskog plana:

- Što je predmet mog interesa?
- Zašto sam zainteresiran/a?
- Što smatram da mogu učiniti?
- Kao ću prikupiti dokaze kako bih pokazao/la da sam utjecao/la na situaciju?
- Kako ću osigurati da moje prosudbe budu prihvatljive i istinite?

Nakon sastavljanja plana istraživanja, slijedi akcija i prikupljanje podataka. Podaci se mogu prikupljati na različite načine: dokumentiranje, intervjuiranje, anketiranje, sustavno promatranje, skale procjene i testovi (Mužić, 1999, str. 74 - 94). Posebno važan izvor

podataka u akcijskom istraživanju predstavlja istraživački dnevnik (Bognar, 2006, str.184). McNiff (citirano u Bognar, 2006, str.184) smatra da on može poslužiti za ostvarivanje sljedećih ciljeva:

- praćenje **vremenskog slijeda događaja** pri čemu je važno navesti uz svaku bilješku datum, vrijeme i kontekst opisanog događaja
- **ilustracija** (detaljan opis) bitnih događaja kako bi omogućili čitatelju uživljavanje u situaciju naše istraživanja
- **izvor podataka** potrebnih za analizu
- **prikaz napredovanja** u akcijskom istraživanju uključujući uspješne i neuspješne aktivnosti te osobno učenje koje proizlazi iz refleksije.

Nakon što smo ostvarili akcijski dio istraživanja i prikupili podatke slijedi sređivanje podataka i pisanje izvještaja. To je ujedno i završna faza. Bognar (2006, str. 185) ističe nekoliko važnih komponenata izvještaja:

- treba detaljno opisati proces akcijskog istraživanja kako bi svatko tko ga čita mogao zamisliti što se događalo
- potrebno je opisati promjene koje su se dogodile za vrijeme istraživanja
- važno je opisati kako smo ostvarivali naše vrijednosti u praksi
- treba navesti probleme koje smo uočili tijekom implementacije našeg akcijskog plana
- bitno je navesti sve ono što smo naučili za vrijeme našeg akcijskog istraživanja i kako smo stvarali našu odgojnu teoriju
- izvještaj akcijskog istraživanja treba otvoriti perspektive novom procesu promjena i istraživanja.

Smatram da su akcijska istraživanja dobar put za unapređenje vlastite prakse, ali ne samo prakse, nego i vlastite ličnosti. Ostvarujući ovo akcijsko istraživanje bolje sam upoznala sebe i neke svoje reakcije za koje prije nisam ni znala da postoje. Naime, prije sam smatrala da ne znam improvizirati tijekom nastavnog sata, za razliku od mojih kolegica kojima je to uspješno polazilo za rukom. Također sam mislila da sve mora biti točno onako kako si zacrtam. Ovo akcijsko istraživanje me razuvjerilo. U nekoliko navrata morala sam promijeniti plan aktivnosti, smanjiti broj predviđenih aktivnosti, a sve to u cilju prilagodbe djeci. Mislim da sam postala sigurnija u sebe i u svoje mogućnosti.

7.2. Polazne vrijednosti

Smatram kako je temeljni problem pomanjkanja tolerancije, koja svakako postoji i u našem društvu, što se oni koji bi je trebali širiti i odgojem poticati kod djece i mladeži uopće njezine ne bave, a oni koji bi se trebali suprotstavljati netoleranciji najčešće ni ne vide njezine uzroke. U našim školama često se susrećemo s netolerantnim ponašanjem učenika, ali i učitelja. Unatoč tome, odgoju tolerancije rijetko tko posvećuje veću pozornost. Tijekom studiranja, odnosno, za vrijeme stručne prakse, oglednih i javnih predavanja, uočila sam kako se time bavi poneki učitelj dok su ostali često nezainteresirani. To mi je bio poticaj da se počnem baviti ovom temom.

Poznato je da djeca već u obitelji uče određene oblike ponašanja, a time usvajaju stereotipe i predrasude koji uvelike koče poticanje tolerancije. Još ukoliko se u školi ne potiče tolerancija, velika je vjerojatnost da dijete neće biti tolerantno. U poticanju tolerancije trebali bi biti uključeni i roditelji, i škola, i cjelokupno društvo. Kako su djeca naša budućnost, i kako o njima ovisi kako će društvo u budućnosti funkcionirati vrlo je važno da shvate kako je tolerancija nužan preduvjet zajedništva i ljudskog dostojanstva. Čovjek može biti slobodan jedino u zajednici s drugim ljudima, uvažavanjem drugih kao slobodnih subjekata, te je tako slobodan pojedinac nezamjenjiv temelj i uvjet slobodne zajednice (Skledar, 1996).

Zbog svega navedenog namjera mi je bila kod učenika poticati samopouzdanje i suosjećanje (empatiju) kao važan preduvjet za razvoj tolerancije. To sam namjeravala ostvariti kroz različite radionice pokušavajući učenicima ukazati na sličnosti i razlike između njih međusobno, ali između njih i ostalih naroda, te prihvaćanje tih razlika.

Kad nauče uvažavati razlike bez predrasuda, djeca će pomoći pri stvaranju sredine u kojoj se nijedno dijete ne osjeća neugodno, zbog čega i po čemu se razlikuje od drugih. Mogu se osjećati sigurnima kada preuzimaju rizike ili se izdvajaju od svojih vršnjaka. I prirodno je da će početi preispitivati i osporavati predrasude (Yarrow & Lazar, str. 64).

Moje polazne vrijednosti su bile *tolerancija različitosti, zajedništvo i suradnja među učenicima*.

7.3. Istraživački problem

Problem istraživanja je da djeca zbog nedovoljnog međusobnog poznavanja ili izloženosti nepovoljnoj obiteljskoj klimi stvaraju predrasude i stereotipe, što dovodi do netolerantne klime u razredu, ali i u svakidašnjem životu. Važno je da u razredu učenici osjete ljepotu zajedništva i da surađuju jedni s drugima bez obzira na razlike. Da bih sve navedeno ostvarila potrebno je osigurati dobru odgojnu klimu u kojoj će se učenici osjećati sigurno i opušteno, a pri tom trebam reagirati na bilo kakav oblik netolerancije u razredu. Problem ovog akcijsko istraživanja izražen je u obliku sljedećeg pitanja:

Kako postići da se učenici kroz pedagoško - psihološke radionice nauče tolerirati jedni druge bez obzira na razlike i razviju osjetljivost na predrasude i stereotipe?

7.4. Ciljevi istraživanja i kriteriji za procjenu uspješnosti istraživanja

Na temelju polaznih vrijednosti i istraživačkog problema postavila sam ciljeve i kriterije svog akcijskog istraživanja koji su ostvareni prema planu aktivnosti (tablica 2).

Tablica 2. Ciljevi i kriteriji akcijskog istraživanja

CILJEVI	KRITERIJI
utvrđivanje vlastitih pozitivnih osobina i osobina drugih učenika	<ul style="list-style-type: none"> • učenici sudjelujući u radioničkim aktivnostima prepoznaju i imenuju svoje i tuđe pozitivne osobine. Isto je moguće vidjeti u njihovim radovima.
razumijevanje za osjećaje i potrebe drugih ljudi i sposobnost uživanja u njihov položaj (empatija)	<ul style="list-style-type: none"> • pokazuju razumijevanje za osjećaje drugih i nastoje ponuditi rješenja situacija koje su im bliske i svakodnevno im se događaju (aktivnost <i>Kartice sa situacijama</i>), a kroz pantomimu nastoje prepoznati osnovne i složene emocije i prisjetiti se situacija kada su bili tužni, veseli, iznenađeni, kada su se bojali... (aktivnost <i>Emocije</i>)
oslobađanje od stereotipa i predrasuda, smanjenje diskriminacije	<ul style="list-style-type: none"> • učenici su svjesni lošeg utjecaja predrasuda i stereotipa (aktivnost <i>Pictionary</i>) • u aktivnosti <i>Boje</i> pokazuju osjetljivost kada je netko u razredu odbačen, smatraju to lošim i prisjećaju se situacija kada su bili odbačeni, te kako su se tada osjećali
poticanje učenika na međusobno prihvaćanje i uvažavanje različitosti – poticanje tolerancije	<ul style="list-style-type: none"> • učenici su svjesni međusobnih sličnosti i razlika (boja kose, očiju, stil oblačenja, mišljenje), ali i sličnosti i razlika s drugim narodima (vjera, jezik, nacionalnost) – aktivnost <i>Pozdravi, Knysna Blue</i>
jačanje međusobne povezanosti u razredu	<ul style="list-style-type: none"> • učenici su spremni na suradnju i pomažu si u zajedničkim aktivnostima

7.5. Postupci prikupljanja podataka

Za akcijsko istraživanje je važno sustavno i planski prikupljati podatke o svemu bitnom što se događa za vrijeme procesa implementacije plana. Pri tome možemo koristiti različite izvore podataka: dokumentaciju, intervju, ankete, skale procjena, sustavno promatranje i testove (Mužić, 1999). Tijekom istraživanja prikupljala sam podatke kako bih dokumentirala sve rezultate:

- **Sudjelujuće promatranje**– promatrala sam ponašanje, interese i emocije učenika tijekom aktivnosti, jesu li aktivni na satu, pamtila sam njihove izjave, komentare, koliko su zadovoljni odabranim aktivnostima i sl. i na taj način sam se nastojala prilagoditi njihovim potrebama.
- **Istraživački dnevnik** u koji sam detaljno upisivala svoja zapažanja tijekom održavanja svih radionica
- **Fotografije** – tijekom radionica fotografijama sam nastojala zabilježiti aktivnosti učenika i njihove radove
- **Evaluacijski listići** koji su mi omogućili da dobijem povratnu informaciju od učenika o tome koliko su im se svidjele provedene radionice.
- **Video zapisi** kojima sam zabilježila pojedine aktivnosti, ali dobila uvid u vlastitu praksu.
- **Upitnik** za procjenu početne razine tolerancije kod učenika.
- **Intervju** – s učiteljicom sam obavila intervju vodeći se prethodno sastavljenim pitanjima, a s učenicima sam razgovarala prije i posije radionica. Pitanja su bila spontana ovisno o situaciji i o tome što sam od učenika željela saznati. Dakle, s učenicima sam obavila informativni konverzijski intervju.

7.6. Kontekst istraživanja

Akcijsko istraživanje na temu *Poticanje tolerancije kod učenika razredne nastave* provela sam u matičnoj Osnovnoj školi „Vladimir Nazor“ u Slavonskom Brodu. U matičnoj školi nastava je organizirana u 9 odijela razredne nastave (1. – 4. razred), te u 23 odijela predmetne nastave. Nastava je organizirana u dvije smjene. U matičnoj školi unutrašnji školski prostor odgovara potrebama suvremene organizacije odgojno-obrazovnog rada.

Problem je jedino u velikom broju razrednih odjela zbog čega se nastava povremeno izvodi izvan specijaliziranih učionica. Materijalno – tehnička opremljenost je dobra.

Ovo je moje prvo akcijsko istraživanje i do sada nisam imala nikakvog iskustva na tom području. Istraživanje sam provela u 3. razredu u razdoblju od 20 rujna 2010. do 1. listopada 2010., u trajanju 8 školskih sati.

Razred (slika 1) u kojem sam provodila istraživanje pohađalo je 19 učenika (9 djevojčica i 10 dječaka). Učionica je prilagođena suradničkom obliku učenja, dakle učenici sjede u skupinama po četvero ili u skupinama po petero. Na zidovima se nalaze didaktički plakati i poster, učnički radovi, razredna pravila. Učionica je opremljena s televizorom, kompjuterom i cd-playerom.

Slika 1. Učenici 3.a razreda, sudionici akcijskog istraživanja

Osim učiteljice Lidije Udovčić koja mi je svojim savjetima i iskustvom pomagala u izvođenju akcijskog istraživanja, sudionik istraživanja bio je i moj mentor, doc.dr.sc. Branko Bognar koji je prisustvovao na trećoj radionici i ravnateljica Vesna Šimić koja je bila prisutna na četvrtoj radionici. Kritički prijatelji su mi pomogli da unaprijedim svoje odgojno djelovanje i kvalitetnije provedem istraživanje.

Kember i sur. navode kako u ostvarivanju akcijskog istraživanja važnu ulogu imaju **kritički prijatelji**. Pojam kritički prijatelj među prvima koristi Stenhouse. Za njega je kritički prijatelj osoba koja daje savjete i surađuje s učiteljem u akcijskom istraživanju. Za razliku od savjetnika, kritički prijatelj je prije svega učiteljev prijatelj koji je više zainteresiran za njegovu napredovanje nego za napredovanje istraživanja. On kroz suradnju nastoji pomoći učitelju razviti svoje refleksivne kapacitete i učenje (citirano u Bognar, 2006, str.183).

Ovaj razred nisam poznavala od ranije tako da sam prije provođenja istraživanja u njemu provela nekoliko sati kako bih se upoznala s učenicima. Tih nekoliko sati bilo mi je dovoljno kako bih uočila određene probleme tj. da postoje učenici koji su vodeći i stalno zadirkuju druge, izazivaju tučnjavu, te učenici koji su mirniji i u određenim situacijama bivaju odbačeni. Tako sam promatrala učenike na satu tjelesne i zdravstvene kulture kada je učiteljica obavljala mjerenje visine i tjelesne mase učenika. Učenici su se čudili kako su tijekom ljeta postali malo teži i tome su se smijali, no kada je na red došla djevojčica koja je inače bila deblja nekoliko učenika joj je davalo pogrdne komentare poput: „*Ta će vaga puknuti.*“ Djevojčica je tada pognula glavu i otišla sjesti na mjesto. Na satu razrednika s učenicima sam igrala igru Bingo. Zamijetila sam da učenici znaju prihvatiti poraz i sretni su kada netko od njihovi prijatelja u razredu pobijedi što je znak da ipak među njima osjećaj zajedništva koji u određenim trenucima dolazi do izražaja, a u drugim pak ne.

Na satu Prirode i društva učenici su kroz igru *Čovječe ne ljuti se!* ponavljali dane u tjednu i godišnja doba što su trebali usvojiti prošle školske godine. Bili su podijeljeni u skupine slučajnim odabirom i tada sam prvi put uočila nezadovoljstvo nekih učenika kada moraju biti u skupini s nekim s kim ne žele ili možda nisu navikli. Učenici vole biti u skupini s onim učenicima s kojima se i druže, što je i razumljivo. Ali ukoliko to ne mogu, javlja se problem. Tijekom te igre došlo je do konfliktne situacije između dvije učenice. Jedna učenica je izvukla pitanje na koje nije znala odgovor što je rezultiralo lošijim položajem te skupine u igri. Druga učenica se naljutila na nju zbog njezina neznanja i rekla joj: „*Kako to ne znaš? Ti nikad ništa ne znaš!*“. Ovo je bio tipičan primjer netolerancije. Taj primjer me naveo da se moram tijekom ovog istraživanja više usredotočiti na jačanje suradnje i zajedništva među učenicima, ali posebnu sam pozornost odlučila usmjeriti na učenike koji su pokazivali netolerantno ponašanje.

Prije početka samih radionica obavila sam s učiteljicom intervju u kojem sam joj postavila nekoliko pitanja vezanih uz temu s kojom ću se baviti i koja smatram korisnima ne sam zbog uvida u stanje tolerancije, već i za svoje buduće vođenje nastave:

1. Jeste li prilikom studiranja imali priliku slušati kolegije koji uče o tome kako poticati toleranciju u razredu?

Zapravo i ne. U vrijeme mog studiranja hrvatskim školskim sustavom „puhali su neki drugi vjetrovi“. Prilikom studiranja imali smo, osim metodika, priliku slušati predmete kao što su TIPS (Teorija i praksa samoupravnog socijalizma), ONO i DSZ (Općenarodna obrana i društvena samozaštita), Marksizam i sl. koji nemaju baš puno veze s tolerancijom općenito.

2. Njgujete li u vašem razredu toleranciju i na koji način?

Tijekom svog dugogodišnjeg rada s djecom, shvatila sam da je kultura tolerancije nešto u čijem oblikovanju svatko od nas može sudjelovati i napredovati. Svakodnevnim radom pokušavam njegovati kod djece osjećaj da međusobne razlike prihvatimo kao prednost, a ne nedostatak, da uvažavamo mišljenje drugih, a shvatimo da o istome možemo misliti i govoriti različito, učimo živjeti s drugima u zajednici surađujući i pomažući jedni drugima.

Primjenjujem nove strategije temeljene na kreativnosti, iskustvenom učenju, međusobnoj suradnji i pomoći (učenik-mentor), i pravilnom komunikacijom (ja poruke, moć pozitivnih poruka i sl.). Kroz radionice razvijamo smisao za solidarnost, odgovornost, osjećaj grupne povezanosti, osjećaj zadovoljstva pomažući drugima, uvažavanje različitosti među nama.

3. Što učinite ukoliko vidite netolerantno ponašanje u razredu?

Pitanjima pokušavam otkriti razloge netolerantnog ponašanja. Nastojim navesti učenika da sam razmisli o konkretnom problemu ili situaciji i pokuša naći vlastito rješenje (postupak restitucije), pri čemu treba biti prisutna iskrena želja da se prihvati različitost među nama. Ako su netolerantna ponašanja učestala pripremam radionice na tu temu. Važno je da učenici shvate da su njihovo međusobno poznavanje, razumijevanje i uvažavanje, suradnja i pomaganje vrijednosti koje stvaraju osjećaj povjerenja, pripadanja i sigurnosti te ćemo se tako svi zajedno dobro osjećati.

4. Ostavlja li nastavni plan i program učiteljima dovoljno mjesta za bavljenje odgojnim temama poput tolerancije?

Svaki kreativan i dobro organiziran učitelj može pronaći dovoljno vremena i sati unutar nastavnog plana i programa za bavljenje odgojnim temama, samo ako to iskreno želi i ne misli da je to gubljenje vremena.

5. Što mislite, kakva je uloga učitelja i škole u poticanju tolerancije?

Uloga učitelja je veoma važna jer on treba biti svjestan toga da ima veliki utjecaj na svoje učenike. Važno je da učitelj ne djeluje samo kao poučavatelj, već da u svoj rad i pristup djeci uđe cijelim svojim bićem. Djeca trebaju pravila kvalitetnog ponašanja ali skupa s nama. Zajedno s pravilima moramo im dati i sebe kroz:

- a) Sposobnost empatije*
- b) Strpljivost i fleksibilnost*
- c) Otvorenost za nove ideje*
- d) Svijest o postojanju individualnih razlika među učenicima*

Takav učitelj pomaže razvoju osobnosti svakog učenika i kvalitetnom učenju u skladu sa sposobnostima i mogućnostima učenika za koje je odgovoran. Nameće se pitanje Jesu li učenici koji imaju takvog učitelja tolerantni?!

Iz intervju sam saznala da učiteljica dosta vremena posvećuje odgojnim temama. I sama sam se imala priliku uvjeriti u to. Često razgovara s djecom o problemima koji ih muče, a kada izbije neka nesuglasica između njih, ona im ne nameće rješenje, nego oni sami moraju razmisliti o mogućem rješenju kako bi se ubuduće takve situacije izbjegle.

Prije početka održavanja radionica roditeljima sam uputila obrazac (prilog 1.) u kojem sam im objasnila razloge svoga dolaska u razred učiteljice Lidije Udovčić, te ih zamolila za dopuštenje snimanja i fotografiranja njihove djece.

7.7. Istraživački plan

Nakon što sam si postavila ciljeve istraživanja krenula sam u izradu plana. Plan se sastojao od aktivnosti koje sam namjeravala obaviti, ciljeva i realizacije tih aktivnosti. Bilo mi je važno da aktivnosti odgovaraju postavljenim ciljevima. Plan sam, dakako, mijenjala tijekom akcijskog istraživanja što je normalno za ovu vrstu istraživanja jer je i akcijsko istraživanje spontan proces i nije moguće unaprijed predvidjeti što će se točno događati. Svoj istraživački plan prikazala sam tablično (tablica 2).

Tablica 3. Istraživački plan

CILJ	AKTIVNOSTI	REALIZACIJA AKTIVNOSTI
<p>Utvrđivanje vlastitih pozitivnih osobina i osobina drugih učenika</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Naše drvo • Mreža međusobnog poštovanja • Lepeza 	<p>Ove aktivnosti su važne kako bi učenici razvili samopoštovanje koje je ključno za razvoj empatije koja je preduvjet za razvoj tolerancije. U aktivnosti <i>Naše drvo</i> učenici potvrđuju vlastite vrijednosti i vrijednosti druge osobe, važno je da svako dijete osjeti da ima svoje mjesto u grupi. Aktivnosti <i>Lepeza</i> i <i>Mreža međusobnog poštovanja</i> odnose se na utvrđivanje pozitivnih osobina kod drugih ljudi.</p>
<p>Razumijevanje za osjećaje i potrebe drugih ljudi i sposobnost uživljanja u njihov položaj</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kartice sa situacijama • Emocije 	<p>Osoba koja razumije da drugu osobu bez obzira na njezino porijeklo, boju kože ili vjeru, boli i pogađa sve ono što boli i pogađa nju samu lakše će naučiti tolerantno ponašanje nego ona osoba koja smatra suprotno. U aktivnosti <i>Kartice sa situacijama</i> učenici pokazuju razumijevanje za osjećaje drugih, a u aktivnosti <i>Emocije</i> nastoje prepoznati osnovne i složene emocije i prisjetiti se situacija kada su bili tužni, veseli, kada su se bojali...</p>
<p>Oslobađanje od stereotipa i predrasuda, smanjenje diskriminacije</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Boje • Pictionary 	<p>Oslobađanje od stereotipa i predrasuda te smanjenje diskriminacije vrlo je važan preduvjet da bi se razvijala tolerancija. <i>Pictionary</i> služi istraživanju predrasuda i stereotipa, a aktivnost <i>Boje</i> učenicima osvještava što je to diskriminacija.</p>

CILJ	AKTIVNOSTI	REALIZACIJA AKTIVNOSTI
<p>Poticanje učenika na međusobno prihvaćanje i uvažavanje različitosti – poticanje tolerancije</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Snježne pahuljice • Moj krumpir • Glumac pred zrcalom • Pozdravi • Čitanje kratkih priča • Što znači biti ljudsko biće • Knysna Blue 	<p>Na ovaj cilj stavljam naglasak jer smatram da je njegova realizacija najvažnija. Aktivnosti <i>Snježne pahuljice</i>, <i>Moj krumpir</i>, <i>Glumac pred zrcalom</i>, <i>Čitanje kratkih priča</i> i <i>Što znači biti ljudsko biće</i> imaju cilj da učenici shvate da je svaka osoba jedinka za sebe i na taj način različita od drugih i upravo je po tome svaka osoba posebna. Aktivnosti <i>Pozdravi</i> i <i>Knysna Blue</i> imaju cilj približiti učenicima različite kulture i osloboditi ih straha od različitosti.</p>
<p>Jačanje međusobne povezanosti u razredu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dlanovi • Slagalice • Zagrlj prijatelja • Prijenos smijeha • Lijepa riječ otvara sva vrata • Zajednički baloni • Po čemu smo slični 	<p>Ove aktivnosti su usmjerene na opuštanje i igru, ali i jačanje međusobne povezanosti u razredu. Provodit ću ih između dužih aktivnosti ili na početku dana kako bi se učenici osjećali ugodnije. Aktivnost <i>Po čemu smo slični</i> služi da učenici shvate da među njima ipak postoji više sličnosti nego razlika i time ojača grupnu pripadnost.</p>

8. PROCES OSTVARIVANJA AKCIJSKOG ISTRAŽIVANJA

8.1. Upitnik za procjenu tolerancije kod učenika i pedagoška radionica „Naše drvo“

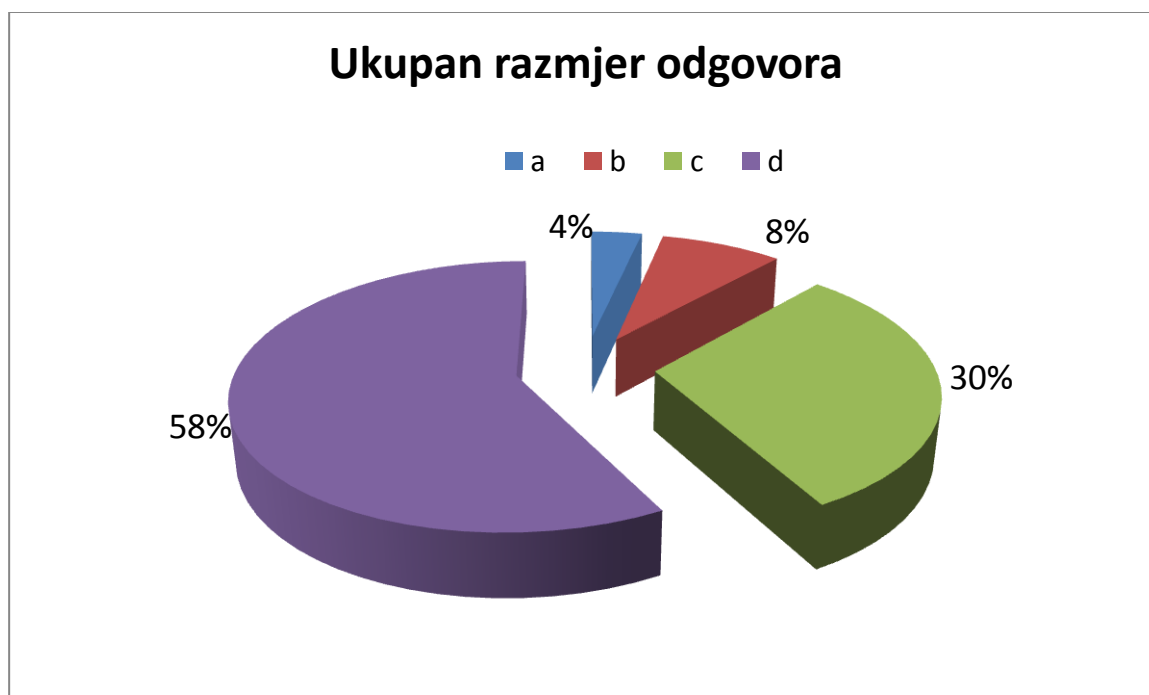
Tablica 4. Plan prve radionice

OPIS AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
1. RADIONICA (20. rujna 2010) – trajanje 90 min		
<p>UPITNIK</p> <p>Učenici popunjavaju upitnik (prilog 2) u kojem trebaju procijeniti kako bi postupili u određenim situacijama s različitim ljudima. Na pitanja odgovaraju zaokruživanjem.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • procjena početne razine tolerancije kod učenika 	<p style="text-align: center;">upitnik</p>
<p>DLANOVI</p> <p>Vježba se prvo radi u paru – po dvoje djece stoje licem jedno prema drugom ruku ispruženih u ramenima dodirujući se dlanovima. Na znak učitelja pomiču se u različitim smjerovima pazeći da ne izgube dodir dlanovima. Na sljedeći znak učitelja prelaze na vježbe u troje, zatim četvero... vježba se može varirati tako da se kontakt održava laktom, ramenima, leđima...</p>	<ul style="list-style-type: none"> • razviti grupnu povezanost, suradnju i međusobno povjerenje • vježbanje koncentracije 	<p style="text-align: center;">istraživački dnevnik fotografija intervju</p>

OPIS AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
<p>NAŠE DRVO</p> <p>Učitelj pripremi od papira razgranato stablo veličine oko jednog metra. Pričvrsti ga negdje u prostoriji. Djeca izrežu cvjetove od kolaž papira. U sredini napišu svoje ime, a na svaku laticu nešto što jako vole. Zatim cvijet pričvrste na drvo i svatko pročita što je napisao. Ostali ga pažljivo slušaju. Nakon toga izrežu npr. listove i na njih napišu što ne vole. Njih postavljaju, kao da su pali sa stabla na tlo.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • potvrđivanje vlastite vrijednosti i vrijednosti druge osobe • postići da svako dijete osjeti da ima svoje mjesto u grupi 	<p>istraživački dnevnik fotografija učenički rad</p>
<p>KARTICE SA SITUACIJAMA (prilog 3)</p> <p>Sjedi se u krugu. Svako učenik iz kutijice izvlači po jednu situaciju i nastoji zamisliti kako bi se osjećao u toj situaciji i na koji način bi pomogao toj osobi. Djeca moguća rješenja govore usmeno. Ostali učenici također sudjeluju u rješavanju problema.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • prepoznavanje osjećaja u druge djece ili odraslih • pokazivanje razumijevanja za osjećaje drugih 	<p>istraživački dnevnik fotografija intervju</p>

Prvu radionicu sam započela upitnikom (prilog 2) za procjenu tolerancije kod učenika. Upitnik se sastoji od osam situacija koje se mogu dogoditi učenicima nižih razreda osnovne škole. Upitnik sam sastavila samostalno jer nisam našla nikakav prikladniji. Pitanja sam sastavljala na sljedeći način:

- ✓ odgovor A uključuje najnetolerantniju reakciju zloban je, nametljiv, a u nekim situacijama i nasilnički
- ✓ odgovor B je također netolerantan, ali u blažoj mjeri nego odgovor A
- ✓ odgovor C pokazuje tolerantno razmišljanje, ali ne uvijek i djelovanje
- ✓ odgovor D pokazuje tolerantno djelovanje

Slika 2. Rezultati upitnika za procjenu tolerancije

Kao što sam i očekivala učenici su u visokoj mjeri pokazali poznavanje tolerantnog i nenasilničkog ponašanja. Unatoč mojim preciznim uputama da trebaju odgovoriti iskreno što bi učinili u određenoj situaciji, oni su odgovarali što bi trebali učiniti tj. što se smatralo ispravnim. Međutim, pitanje je primjenjuju li oni uvijek to znanje u svakodnevnim situacijama u školi, ali i kod kuće. Nažalost, to nije moguće utvrditi upitnikom, već samo sustavnim promatranjem učeničkog ponašanja u različitim životnim situacijama. Iz razgovora s učiteljicom saznala sam da učenici uvijek znaju kako se trebaju ponašati, ali se tako ne ponašaju kada dođe do određene situacije. To sam i sama imala priliku uočiti tijekom uvodnih

posjeta nastavi. Međutim, vrlo je korisno što učenici znaju kako bi se trebali ponašati, što znači da su to već negdje čuli.

Slika 3. Aktivnost „Dlanovi“

Druga aktivnost bila je *Dlanovi*. Ova aktivnost je važna za bolje međusobno povezivanje učenika. Aktivnost se prvo provodi paru – po dvoje djece stoje licem jedno prema drugom ruku ispruženih u ramenima dodirujući se dlanovima. Na znak učitelja pomiču se u različitim smjerovima pazeći da ne izgube dodir dlanovima. Na sljedeći znak učitelja prelaze na vježbe u troje, zatim četvero... Vježba se može varirati tako da se kontakt održava laktom, ramenima, leđima... (slika 3). Ova aktivnost nije bila ono što sam planirala jer su stvari izmakle kontroli. Aktivnost se pretvorila u međusobno naguravanje, unatoč mojim uputama da trebaju biti udaljeni jedni od drugih. Također kad sam im dala upute da se rasporede u trojke ili četvorke nije im bilo jasno što to znači. Kod nekih učenika sam vidjela i nezadovoljstvo što su morali biti s nekim u skupini, tako da sam došla do zaključka da u razredu postoji dosta učenika koji su odbačeni. Postoje određene skupine učenika koje se stalno drže zajedno dok su ostali postrani.

Slika 4. Učenički rad „Naše drvo“

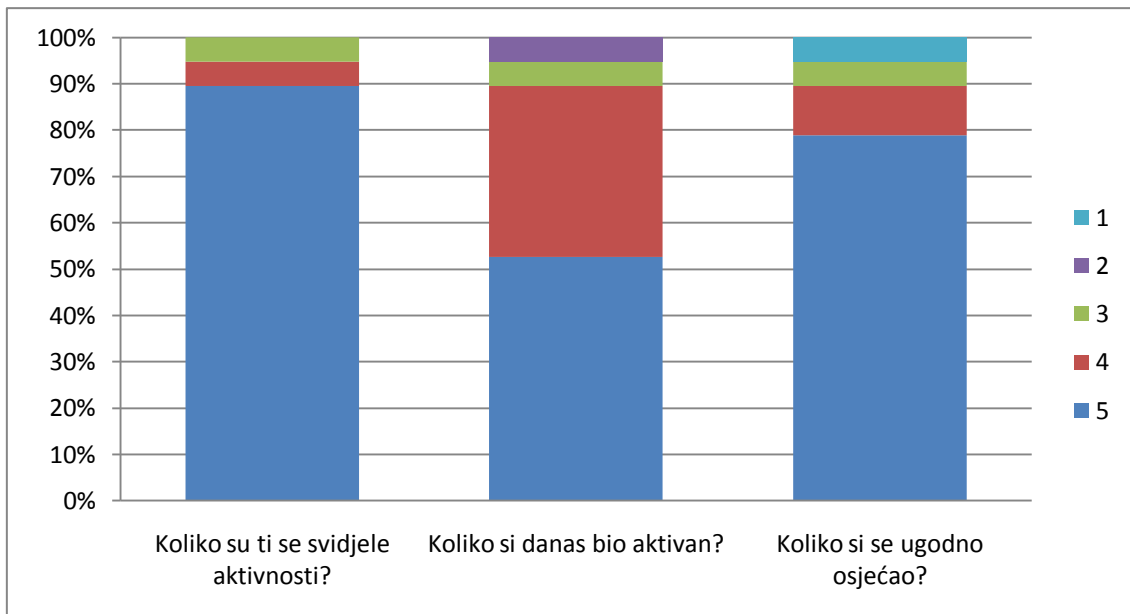
Treća aktivnost *Naše drvo* pokazala je puno veće zadovoljstvo kod učenika jer je svatko od njih mogao doći do izražaja. Zadatak je bio da u sredini cvjetića napišu svoje ime, a na svaku laticu ono što jako vole (slika 4). Prvobitna ideja bila je da učenici sami izrezuju cvjetove i listove od kolaž papira, što bi im možda bilo i zanimljivije, međutim, odlučila sam im donijeti već izrezane kako ne bismo izgubili previše vremena. Svatko je došao do drveta koje sam prethodno postavila u učionici, predstavio se i stavio cvjetić na drvo. Nakon toga su na listiće pisali ono što ne vole, ali listiće su stavljali kao da su pali sa stabla na tlo. Uočila sam da je ova aktivnost bila dobra za međusobno upoznavanje, ali i da svaki učenik osjeti pripadnost, odnosno svoje mjesto u razredu. Bilo je i nekoliko smiješnih izjava poput: „Učiteljice, sigurno ćete se smijati kad vam kažem što ne volim. Ja se ne volim ljubiti.“ „I ono što najviše volim su filovane paprike.“ (Učenici, osobna komunikacija, 20.rujna 2010.)

Učenici su dosta toga saznali jedni o drugima, neki su čak bili pomalo iznenađeni. Uživali su govoriti o sebi, (osim nekoliko učenika kojima je bilo nelagodno) što znači da imaju dobro razvijenu sliku o sebi koja je jedan od najvažnijih temelja za djetetov skladan

psihološki razvoj. Pozitivna slika o sebi preduvjet je da bi se dijete osjećalo zadovoljno i kompetentno, moglo prirodno razvijati svoje urođene potencijale, a na kraju i prihvaćati druge.

Četvrta aktivnost *Kartice sa situacijama* je najduže trajala. Učenici su trebali iz kutijice izvući određenu situaciju, razmisliti kako bi pomogli osobi, a zatim razmijeniti svoja razmišljanja s ostalim učenicima. Neki učenici nisu baš bili aktivni i morala sam ih poticati na suradnju potpitanjima. Uglavnom su davali odgovore koji su bili poželjni, i kako bi se trebali ponašati, no ne znam jesu li to bili zaista iskreni odgovori. Jedan učenik izvukao je karticu sa sljedećom situacijom: *Pošto je saznao rezultate i ocjenu pismenog ispita, tvoj prijatelj iz razreda počinje plakati.* Na moje pitanje bi li mu pomogao i kako, odgovorio je: *„Rekao bih mu da neće svijet propasti ako je dobio lošu ocjenu. A i kod naše učiteljice, uvijek ju može ispraviti.“* (Učenici, osobna komunikacija, 20.rujna 2010.) Također, jedna učenica na situaciju s kartice *Tvoja baka živi sama i ponekad je usamljena* odgovorila je: *„Došla bih kod bake i pravila joj društvo da joj ne bude dosadno. Ona bi mi ispričala neku priču iz svoje mladosti.“* (Učenici, osobna komunikacija, 20.rujna 2010.) Najviše me se dojmio jedan učenik koji je na sve probleme davao rješenja i vidjelo se da je u tome uživao. Primijetila sam da se nekoliko učenika nije u potpunosti uspjelo uživjeti u tuđu situaciju, no ipak su uspjeli dati nekoliko rješenja na nju. Smatram da sam trebala pripremiti manje situacija koje je trebalo riješiti jer je učenicima ova aktivnost nakon nekog vremena postala monotona. U ovoj radionici nastojala sam kod djece potaknuti suosjećanje (empatiju). Psiholozi empatiju smatraju jednom od osnovnih emocija koje sačinjavaju moralno rasuđivanje, te vještinom koja je izrazito važna za zdrav emocionalni i moralni razvoj. Blisko je povezana sa suosjećanjem i moralnim ponašanjem. Da bih kod učenika potaknula toleranciju vrlo je važno da znaju razlikovati dobro od lošeg odnosno moralno od nemoralnog.

Nakon ove aktivnosti uslijedio je *evaluacijski listić* (prilog 4) jer nije više bilo vremena za ostale aktivnosti koje sam predvidjela. Općenito tog dana učenici su bili prilično spori i nedostajalo im je koncentracije, a u razgovoru s učiteljicom sam saznala da je to uobičajena pojava za zadnje sate u drugoj smjeni. Kao nedostatak bih izdvojila što je učionica za pojedine aktivnosti bila premala, te smo najviše vremena gubili na pomicanju klupa i stolica. U *evaluacijskom listiću* na prva tri pitanja trebali su odgovoriti bojanjem kvadratića. U odgovoru su mogli obojiti najviše pet kvadratića. Što više kvadratića oboje, znači da im se nešto više svidjelo (slika 5). S desne strane grafikona prikazan je broj kvadratića koji su učenici obojili. Rezultate sam prikazala grafički:

Slika 5. Rezultati evaluacijskog listića za prvu radionicu

Na pitanja što im se najviše svidjelo, a što nije odgovori su bili različiti: nekima se svidjelo rješavanje tuđih problema, drugima pak nije. Nekim učenicima se nije svidjela igra *Dlanovi*, drugima jest, što ukazuje na to da su učenici različiti i imaju različita mišljenja u kojima se razilaze. To je naravno dobro, ali vrlo je važno da njihova različitost ne prerasta u sukobe i međusobno odbacivanje. To je bio moj zadatak, ukazati im da bez obzira na razlike, trebamo prihvaćati jedni druge. Puno mi je značilo što su se učenicima svidjele radionice, njih više od 80% obojilo je pet kvadratića. Primijetila sam da dosta učenika nije bilo aktivno, pa sam ih prozivala, dok su se neki često javljali.

8.2. Pedagoška radionica „Pozdravi“

Tablica 5. Plan druge radionice

OPIS AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
2. RADIONICA (24. rujna 2010.) – trajanje 90 min		
<p>MREŽA MEĐUSOBNOG POŠTOVANJA</p> <p>Učenici stoje ili sjede u krugu. Učitelj u ruci drži klupko vune, učitelj daje uputu: <i>Svatko od vas treba izabrati nekog iz grupe i reći mu zašto ga cijeni. Držite kraj niti vune i dobacite klupko onome kome ćete se obratiti.</i> Nakon toga učitelj, držeći kraj niti, dobacuje klupko jednom djetetu i kaže: „Cijenim te jer...“ To dijete uzima klupko i držeći nit, dobacuje ga drugom djetetu i ponavlja postupak. Na kraju su svi povezani „mrežom međusobnom poštovanja“.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • utvrđivanje pozitivnih osobina kod drugih ljudi 	<p>fotografija istraživački dnevnik</p>
<p>EMOCIJE</p> <p>Učitelj započinje aktivnost razgovorom što su to emocije, gdje nastaju, nakon toga se igra pantomima gdje učitelj proziva dobrovoljce da odglume emociju koju izvuku iz kutijice. Nakon toga se kroz razgovor prisjećaju situacija u kojima su bili tužni, veseli...</p>	<ul style="list-style-type: none"> • poznavanje i prepoznavanje vlastitih, ali i tuđih emocija 	<p>istraživački dnevnik fotografija intervju</p>

OPIS AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
<p>MOJ KRUMPIR</p> <p>Učenici trebaju u školu donijeti jedan krumpir. Sve krumpire nakon toga stavljaju u jednu veliku posudu. Učenici trebaju pronaći svoj krumpir, onaj koji su donijeli od kuće. Kako to vjerojatno većina učenika neće moći, svaki učenik uzima jedan, bilo koji krumpir. To je sada „njegov“ krumpir. Važno je da ga dobro pogledaju i upoznaju se s njim. Na ovaj će se način učenici „sprijateljiti“ sa svojim krumpirom. Nakon toga učenici ponovno vrata krumpir u posudu. Krumpire treba dobro izmiješati i reći učenicima da ponovno potraže svoj krumpir. Većini učenika će to ovaj put biti lakše. Nakon vježbe bitno je naglasiti da nam pripadnici drugih rasa ili naroda (crnci, Kinezi, Japanci) često izgledaju isti i da nam je ih je teško razlikovati. No, kad ih upoznamo onda vidimo da je svatko osoba za sebe i da se razlikuje od ostalih. Ta razlika može se povezati sa stvarnim životom tako da pitamo učenike sviđa li im se neki glumac, pjevač ili sportaš koji pripada drugoj rasi i što im se u vezi s njim posebno sviđa.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • pokazati učenicima da je svaki pojedinac osoba za sebe koja se razlikuje od drugih. 	<p>istraživački dnevnik fotografija intervju video zapis</p>
<p>POZDRAVI</p> <p>Potrebno je napraviti kopije papira s pozdravima iz različitih zemalja (prilog 5). Učenici su podijeljeni u dvije veće skupine ovisno o broju učenika u razredu. Svaki učenik uzima po jedan papirić iz kutijice i pozdravlja se s ostalim učenicima u skupini na način koji mu je opisan na papiriću, uz izgovaranje svoga imena. Nakon toga slijedi razgovor s učenicima.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • upoznavanje različitih kultura i njihovih običaja 	<p>istraživački dnevnik intervju</p>

OPIS AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
<p>PO ČEMU SMO SLIČNI?</p> <p>Svaki učenik mora imati nekoliko praznih papirića na kojima će pisati odgovore. Učitelj postavlja pitanje (npr. Koja je tvoja omiljena boja?), a učenici napišu odgovor na papir i prikaže ga na gornji dio odjeće. Nakon toga učenici hodaju po razredu i traže učenike koji imaju isti odgovor. Na taj se način učenici podijele u grupe tako da u jednoj grupi budu učenici s istim odgovorom. Učenici u grupi međusobno razgovaraju o tome zašto im je ta boja najdraža, jesu li znali da je drugima u grupi to najdraža boja i sl. Zatim se postavljaju druga pitanja poput: Koje vam je omiljeno doba godine? Najbolji glumac? Najbolja pjesma?... Slijedi razgovor s učenicima.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • pokazati učenicima da ljudi imaju mnogo više sličnosti nego razlika bez obzira na to kojoj grupi pripadaju 	<p>istraživački dnevnik video zapis intervju</p>
<p>GLUMAC PRED ZRCALOM</p> <p>Učenici se podijele u parove. Osoba A je zrcalo, a osoba B glumac. Glumac se promatra u zrcalu i izvodi različite grimase i pokrete rukama npr. maže trepavice, češlja se, stavlja ruž na usne. Zrcalo se trudi imitirati ga što uspješnije. Poslije dvije minute na znak učitelja mijenjaju se uloge.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • uočiti razlike među ljudima 	<p>istraživački dnevnik fotografija video zapis</p>
<p>ZAGRLI PRIJATELJA</p> <p>Djeca hodaju po prostoriji dok osoba koja je prije određena ne kaže npr. <i>Zagrli prijatelja s istom bojom kose</i>. Zatim se djeca s istom bojom kose skupe u mali krug i čvrsto se zagrlje. Nakon nekoliko sekundi djeca opet šecu prostorijom i igra se nastavlja uz stvaranje skupina po nekim drugim osobinama.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • stvaranje međusobne povezanosti 	<p>istraživački dnevnik video zapis</p>

Slika 6. Aktivnost „Mreža međusobnog poštovanja“

Ovom radionicom sam zadovoljna. Osim što sam sve uspjela odraditi kako sam i prethodno planirala, djeca su surađivala bolje nego prošli put. Susret smo započeli *Mrežom međusobnog poštovanja* (slika 6). Aktivnost je imala za cilj da učenici postanu svjesni pozitivnih osobina kod sebe, ali i svojih prijatelja iz razreda. Učenici su stajali u krugu i svatko je bacio klupko vune onome koga cijeni, uz izgovaranje riječi: „Cijenim te zato što...“ Učenicima se aktivnost jako svidjela. Uglavnom su cijenili druge zbog prijateljstva, pomaganja kod zadaća, zato što su uvijek uz njih, a posebno mi se svidjela izjava jedne djevojčice svojoj prijateljici: „Cijenim te jer si prava prijateljica, naše tajne ostaju između nas i ne ogovaraš me“ (Učenici, osobna komunikacija, 24.rujna 2010.).

Druga aktivnost bila je *Emocije* gdje su se učenici pokazali prilično dobrima u poznavanju i prepoznavanju emocija. Najprije sam s njim razgovarala što su to osjećaji, gdje nastaju, na što se većina njih složila da nastaju u srcu i duši. Nakon toga smo odigrali igru pantomime (slika 7) gdje sam prozivala dobrovoljce da odglume emociju koju izvuku.

Slika 7. Igra pantomime

Djeca su odmah pogodila o kojim je emocijama riječ, što je možda bilo suviše lako, ali bit aktivnosti je bila prisjetiti se situacija kada su bili tužni, veseli, iznenađeni, kada su se bojali...Evo nekoliko primjera:

„ *Bio sam jako tužan kad mi je umro dida.* “

„ *Ja sam bio jako tužan kad sam dobio jedinicu.* “

„ *Ja se bojim kobre.* “

„ *Sretan sam bio kad je moj ujak četvrti put položio vozački.* “

(Učenici, osobna komunikacija, 24.rujna 2010.)

Vidjela sam da su uživali govoreći o svojim osobnim iskustvima. U ovoj aktivnosti bilo je važno da učenici upoznaju različite emocije i emocionalne reakcije na određene situacije u kojima su se nalazili. Povezujući osobno iskustvo i emocije, bolje su upoznali jedni druge što doprinosi međusobnom prihvaćanju i uvažavanju različitosti.

Trebali smo nastaviti s trećom aktivnošću *Moj krumpir*. Međutim, dogodio se problem. Na prethodnoj radionici učiteljici sam napomenula da podsjeti učenike neka ponesu krumpire u školu, ali kako su dan prije toga išli na izlet ona je to smetnula s uma. No, ubrzo smo pronašli rješenje. Učenica koja živi preko puta škole donijela je krumpire od kuće tako da smo mogli nastaviti s aktivnostima. Ovo je bio primjer kako se nekad mogu dogoditi nepredviđene situacije bez obzira na detaljno planiranje. Čak i da nije bilo učenice koja je živjela u blizini škole, problem bih mogla riješiti tako da se učenici posluže s nekim poznatim

predmetima iz učionice npr. stolicama. Učenici svakoga dana sjede na stolicama, sve djeluju jednako, i oni vjerojatno ne zamjećuju razlike između njih. Kada bi proučili razlike između stolica, zamolila bih učenike da zatvore oči i napravila razmještaj stolica u učionici. Tada bi svatko trebao pronaći svoju stolicu. Stavili su sve krumpire u vrećicu, a zatim pokušali pronaći svoj krumpir. Nije im bilo lako, stoga je svatko dobio zadatak da se upozna sa svojim krumpirom, vidi koliko je velik, je li tamniji ili svjetliji od drugih, itd. Nakon toga su ponovno stavili krumpire u vrećicu i tražili svoj krumpir. Sada im je bilo puno lakše. Zajedno smo zaključili da nam pripadnici drugih naroda ne izgledaju isto kad ih bolje upoznamo. Zatim su učenici navodili primjere sportaša ili pjevača nekih drugih rasa koji im se posebno sviđaju. Dječacima su bili najdraži nogometaši, a djevojčicama pjevačice. Povezala bih takvu podjelu s onom da se djevojčice vole radije igrati lutkama, a dječaci autićima. Razlog tomu su rodne podjele koje se temelje na tradicionalnim muškim i ženskim ulogama. Međutim, u jednom novinskom članku sam pronašla istraživanje provedeno na majmunima koje je pokazalo da podjelu igračaka na „igračke za djevojčice“ i „igračke za dječake“ nisu izmislili samo ljudi, nego su istraživanja na majmunima pokazala da se ženke radije igraju s lutkama, a mužjaci s loptom. To pokazuje da termini „igračka za dječake“ i „igračka za djevojčice“ nisu samo stereotipi specifični za ljudsko društvo, nego je riječ o nečemu urođenom.

Smatram zanimljivim spomenuti sljedeću situaciju tijekom ove aktivnosti iz koje je moguće vidjeti kako nam učenici mogu pomoći u vođenju nastavnog procesa: osim što oni mogu od nas naučiti puno toga, možemo i mi od njih. Naime, kada sam učenicima rekla da uzmu krumpire iz vrećice koju sam stavila na pod, oni su svi u isto vrijeme krenuli do vrećice i počelo je guranje. Zatim mi je jedna učenica rekla: „*Učiteljice, pa najbolje bi bilo da redom uzimamo krumpir da nas dečki ne guraju!*“ (Učenici, osobna komunikacija, 24.rujna 2010.). Njezin prijedlog sam prihvatila kada su učenici trebali još jednom uzeti krumpir iz vrećice. Smatram to vrlo lijepim savjetom kojeg se u tom trenutku nisam sjetila.

U sljedećoj aktivnosti *Pozdravi* došlo je do određenog nezadovoljstva učenika. Prvi problem im je bio što su bili raspoređeni u skupine formirane prema slučajnom izboru. Pri tome su neki učenici negodovali zbog toga što trebaju u istoj skupini s učenicima s kojima nisu željeli surađivati. Zatim im se nisu sviđjeli pozdravi koji su izražavali određenu intimnost kao što je grljenje, poljubac u obraz, itd. Opet se očitovao jaz između djevojčica i dječaka, neke djevojčice koje su sudjelovale u skupini s dječacima nisu se htjele pozdraviti na način kako su dobile na papiriću. Odlučila sam poštivati njihovu želju i ne prisiljavati ih na to. Ova

igra nije imala namjeru pojačati stereotipe, nego ukazati učenicima na običaje drugih naroda koji se razlikuju od naših.

Buggle (2002) navodi kako je prema Jeanu Piagetu i njegovoj razvojnoj psihologiji karakteristično da djeca u tom razdoblju (razdoblju rane adolescencije) formiraju manje grupe (od 3 do 9 članova) i to uglavnom istog spola. Grupe dječaka obično su veće i usmjerene na sportske i druge fizičke aktivnosti. Grupe djevojčica su manje i više su usmjerene na socijalnu interakciju. Djevojčice obično imaju bliskije međusobne odnose nego dječaci. Tek kasnije, u razdoblju kasne adolescencije počinju uključivati i drugi spol. To znači da je ovo ponašanje donekle normalno za njihovu dob te da ne mora biti odraz stereotipa. Istospolne skupine djece pomažu djeci naučiti ponašanje prikladno za spol i uspostavljanje bliskosti s vršnjacima iste dobi bez preranih intimnih kontakata.

U aktivnosti *Po čemu smo slični?* učenicima je bilo zabavno pisati odgovore na pitanja koja sam im postavljala i pritom tražiti učenike sa sličnim odgovorima. Pitanja su bila sljedeća: Koje vam je omiljeno doba godine? Najbolji glumac? Najbolja pjesma? Najbolji film?... Važno je bilo među učenicima ojačati povezanost, te shvaćanje da među njima postoji više sličnosti nego razlika. Time dolazi do smanjenja konfliktnih situacija, zadirkivanja i izrugivanja do kojih obično u razredu dolazi. Što bolje učenici upoznaju jedni druge, sve više će međusobne razlike prihvaćati kao nešto normalno i jedinstveno za svaku osobu.

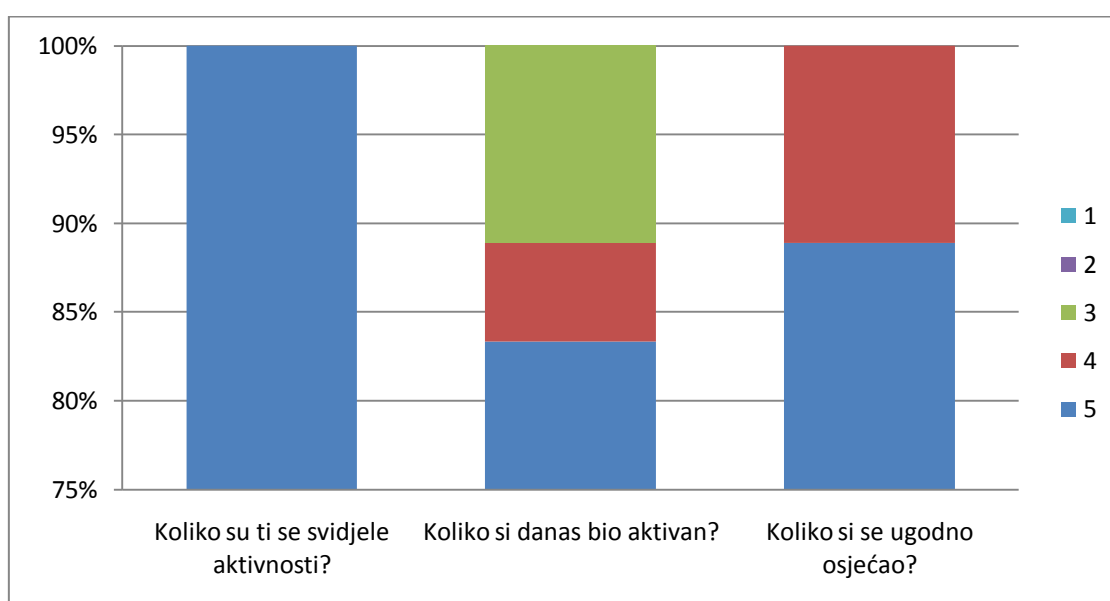
Aktivnost *Glumac pred zrcalom* je izazvala pozitivno ozračje u razredu. Učenicima je bilo jako smiješno imitirati drugoga, i tu su se pokazali vrlo kreativnima. Opet se dogodilo da jedna učenica nije htjela biti zajedno u paru s jednim učenikom, na što sam odlučila reagirati. Zamolila sam učenika da bude sa mnom u paru, a njoj sam rekla neka promatra aktivnost, pa ukoliko joj se sviđa može pokušati. Kako joj se aktivnost učinila zanimljivom, s oduševljenjem me zamolila da se i ona igra.

Aktivnost *Zagrli prijatelja* bila je planirana prošli put, ali pošto ju nisam stigla provesti prošli put, odlučila sam ju ostvariti ovaj put. To dokazuje kako je akcijsko istraživanje aktivan proces i nije moguće sa sigurnošću predvidjeti u kojim će smjeru ono ići. Plan nam može poslužiti kao orijentir, ali nikako kao obrazac kojeg se slijepo trebamo držati.

Mislim da je ova aktivnost među učenicima ojačala prijateljstvo i međusobnu povezanost. Na moj znak učenici su se zagrlili s učenicima koji su imali istu boju kose, oči, itd. Učiteljica mi je pomagala tijekom cjelokupne radionice i snimila kamerom nekoliko

aktivnosti. Davala mi je i svoje komentare koji su mi pomogli u ostvarivanju daljnjih aktivnosti:

U aktivnosti „Pozdravi“ neki učenici nisu bili spremni na sve vrste pozdrava (trljanje noseva – Eskimi) što je pokazalo da neki učenici baš nisu spremni na bliski kontakt s drugim učenicima, posebno odnos učenik-učenica. Najviše im se dopala aktivnost „Mreža međusobnog poštovanja“ u kojoj je ostvaren postavljeni cilj – upoznavanje pozitivnih osobina kod drugih. Vrlo ugodan sat, sa dosta izmjena aktivnosti. Obzirom da učenici nisu pokazali umor i zasićenost, mislim da si osmislila vrlo zanimljive i djeci zabavne aktivnosti koje su rezultirale ugodnim ozračjem u razredu. (Lidija Udovčić, osobna komunikacija, 20.rujna 2010.)

Slika 8. Rezultati evaluacijskog listića za drugu radionicu

Na kraju učenici su ispunili *evaluacijski listić* (prilog 4). Listić je ispunilo 18 učenika, jedan učenik nije bio u školi. Rezultati su prikazani na slici 5. Rezultati pokazuju da su se svim učenicima svidjele aktivnosti, a da je aktivnost učenika bila smanjena u odnosu na prošlu radionicu. Učenici su se osjećali ugodno na satu, osim jednog učenika koji je pokazao nelagodu. Kao aktivnost koja im se najviše svidjela istaknuli su *Mrežu međusobnog poštovanja*, a *Pozdravi* su im se najmanje svidjeli jer su zahtijevali blizak kontakt što nije svima odgovaralo.

8.3. Pedagoška radionica „Lijepa riječ otvara sva vrata“

Tablica 6. Plan treće radionice

OPIS AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
3. RADIONICA (27. rujna 2010.) – trajanje 90 min		
<p>LIJEPA RIJEČ OTVARA SVA VRATA</p> <p>Učenici se podijele u dvije skupine. Jedna skupina treba napraviti krug, to je tvrđava. Ostali stanu unutar kruga. Zadatak učenika koji su u krugu jest da izađu iz tvrđave kroz vrata. Svaki član kruga predstavlja jedna vrata. Kroz vrata se može izaći kada se osobi koja predstavlja vrata kaže nešto lijepo o njoj samoj. Ukoliko žele, vrata mogu otvoriti prolaz već nakon prve izjave, a mogu još najviše dva puta tražiti da čuju nešto lijepo o sebi. Kada se vrata otvore osoba koja ih predstavlja okrene se leđima prema unutrašnjosti kruga i kroz ova vrata nema više prolaska. Osobe koje izađu iz tvrđave formiraju sada novi krug i igra se nastavlja, ali su sada uloge zamijenjene. Igra je završena kad svi učenici prođu kroz sve uloge.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • utvrđivanje pozitivnih osobina kod učenika 	<p>istraživački dnevnik video zapis fotografija</p>
<p>ČITANJE KRATKIH PRIČA</p> <p>Učenici sjede u krugu, a ja im čitam priču Tisuću puta lijepa (prilog 6). Nakon priče slijedi razgovor s učenicima.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • poticanje učenika na međusobno prihvaćanje i uvažavanje različitosti 	<p>istraživački dnevnik video zapis fotografija intervju</p>

OPIS AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
<p>PICTIONARY</p> <p>Učenike treba podijeliti na skupine od 4-5 ljudi. Svaka skupina izabere kako će se zvati. Učiteljica svakom predstavniku skupine zadaje riječ. Oni se vraćaju svojim ekipama i pokušaju nacrtati riječ dok ostatak skupine pokušava pogoditi što je to. Smiju crtati samo slike riječi, nikako brojeve ili slova. Ako pogode riječ svi u skupini moraju podići ruku. Bodovi se bilježe u tablicu. Nakon svakog kruga crtač treba zapisati riječ ispod slike bila ona gotova ili ne. Svatko iz skupine je crtač barem jednom. Na kraju se crteži izvjesu radi usporedbe i rasprave različitih interpretacija i predodžbi zadanih riječi. Nakon toga slijedi razgovor.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • istražiti osobne stereotipe i predrasude o drugima • raditi s predodžbama o manjinama • razumjeti kako stereotipi djeluju • razviti kreativnosti i spontane ideje u skupini 	<p>učnički radovi video zapis fotografija intervju istraživački dnevnik</p>
<p>SNJEŽNE PAHULJICE</p> <p>Učitelj daje svakom učeniku jedan komad papira. Tijekom vježbe nijedan učenik ne gleda nikog drugog. Svi moraju slijediti učiteljeve upute i pritom ne smiju postavljati nikakva pitanja. Učenike treba uputiti da: uzmu komad papira, presaviju ga na pola, otrgnu gornji desni kut papira, ponovno presaviju papir na pola, itd. radnja se ponavlja sve dok učenici mogu savijati papir. Nakon toga učenici se trebaju osvrnuti oko sebe i uočiti kako je papir svakog učenika različit. Slijedi razgovor s učenicima.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • uvažavanje različitosti 	<p>istraživački dnevnik video zapis fotografija intervju učnički radovi</p>

OPIS AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
<p>BOJE</p> <p>Svakom se na čelo zalijepi papirić određene boje (zelene, plave, crvene i žute), a samo jednom učeniku (npr. ljubičaste). Svi dobiju zadatak pronaći svoju skupinu, a smiju se sporazumijevati samo pokretima. Nikako u svoju skupinu ne smiju primiti one koji imaju drugu boju. Kad je igra završena učenik s ljubičastom bojom ostat će izvan skupina. Slijedi razgovor u paru o situacijama kada su se osjećali odbačeno.</p>	<ul style="list-style-type: none">• osvijestiti učenicima što znači biti odbačen	<p>istraživački dnevnik video zapis fotografija intervju</p>
<p>PRIJENOS SMIJEHA</p> <p>Djeca se pozovu da legnu u krug tako da svatko od njih djetetu s lijeva od sebe stavi glavu na trbuh. Kada je zatvoren krug, prvom djetetu na uho šapnemo nešto smiješno. Ono će se nasmijati i trbuh će mu početi poskakivati. To će izazvati skakutanje glave djetetu do njega te će se i ono početi smijati, što će izazvati isti učinak i tako u krug.</p>	<ul style="list-style-type: none">• jačanje međusobne povezanosti u razredu	<p>istraživački dnevnik fotografija video zapis</p>

Prije početka ove radionice odlučila sam uvesti znak zečića koji je simbolizirao šutnju u razredu. Kako mi je tijekom prethodnih radionica dosta vremena trebalo da umirim djecu, smatrala sam da ne bi bilo loše uvesti ovaj znak. Tijekom radionice ovaj znak se pokazao vrlo uspješnim i vrlo brzo sam njime uspjela postići da me učenici pažljivo slušaju.

Prva aktivnost je bila *Lijepa riječ otvara sva vrata*. Učenici su pokazali zadovoljstvo ovom aktivnošću. Izuzetak su bile dvije učenice koje su pokazale negodovanje, ali uz moje poticanje i one su rekle lijepe riječi. Lijepa riječi su se odnosile uglavnom na psihičke osobine, no nekolicina učenika je pohvalila druge i zbog njihovog fizičkog izgleda.

Slika 9. Aktivnost „Lijepa riječ otvara sva vrata“

Zatim smo se smjestili u krug i počela sam im čitati priču *Tisuću puta lijepa* (prilog 6) Pažljivo su slušali, a priča im je u određenim trenucima bila i smiješna. Nakon toga uslijedio je razgovor o priči. Ovo su neki odgovori:

Priča je bila smiješna i osjećala sam se ugodno.

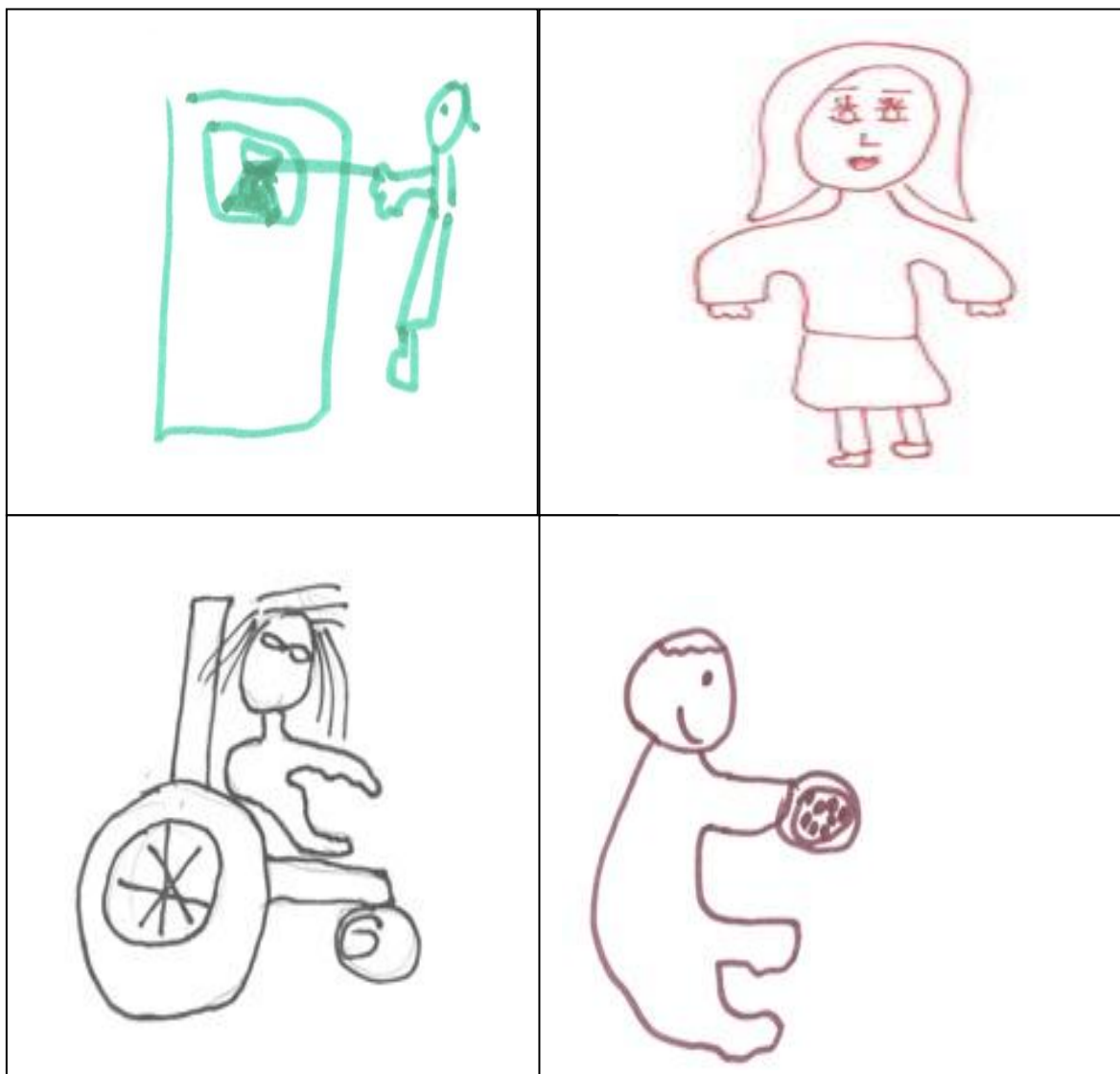
Svidjelo mi se što su ostale životinje pokazale bijeloj kokoši da nije bila u pravu.

Važnije su osobine, a ne izgled.

Ja se družim sa svojom prijateljicom jer je dobra i uvijek mi pomaže.

(Učenici, osobna komunikacija, 27.rujna 2010.)

Nakon toga uslijedila je aktivnost *Pictionary*. Za ovu aktivnost djeca su pokazala najveću motivaciju, pogotovo jer je bila natjecateljskog duha, a i ona skupina koja je pobijedila dobila je nagradu. Aktivnost je vrlo slična poznatoj igri Pictionary samo sam je prema potrebama modificirala i tako ju nazvala. Učenici su bili podijeljeni u skupine i svaka skupina imala je učenika koji je bio crtač. On je ostalima, brzo crtajući, nastojao predočiti riječ koju sam mu zadala. Učenici su se pokazali vrlo kreativnima u osmišljavanju imena za skupine: Kim Verson, Super Lidija, Bebe genijalci.

Slika 10. Učnički radovi na zadane riječi: Rom, djevojčica, invalid i siromaštvo

Skupine su dobivale bodove prema broju pogođenih riječi. Pobjednik je bila ona skupina koja je skupila najviše bodova. Ta je skupina dobila i nagradu, novog razrednog prijatelja, plišanog tigrića s kojim će dijeliti sve svoje probleme, a pobjednička skupina odlučila ga je dijeliti s cijelim razredom. Čini mi se kako bi bilo bolje da su učenici prvo izabrali imena skupina, a onda sam im mogla objasniti pravila igre i odmah započeti s igrom.

Riječi koje su učenici morali predočiti crtežom su invalid, djevojčica, siromaštvo, Rom... Crteže smo izložili na ploči. Cilj ove igre nije bio da učenici pokažu umijeće brzog crtanja, nego da se analizom crteža učenici oslobode od predrasuda i stereotipa. Oslobođanje od predrasuda i stvaranje drugačijeg društva, društva solidarnosti umjesto hijerarhijskog društva, moguće je jedino uz prihvaćanje svih ljudi. Kritički prijatelj, doc.dr.sc. Branko Bognar izjavio je sljedeće:

Pitanje je koliko natjecanje doprinosi toleranciji. Dakako, dobro je učenike učiti nositi se s porazom, ali možda je još bolje učiti ih suradnji. Odnosno, zadatak je mogao biti postavljen tako da svi budu pobjednici. Premda je ova aktivnost učenicima bila zanimljiva, nije mi do kraja bila jasna veza s temom istraživanja. Međutim, bilo je lijepo što je pobjednička skupina odlučila podijeliti s ostalim učenicima lutku tigra na što su neki učenici spontano zapljeskali.

Razgovorom sam ih nastojala usmjeriti da sve djevojčice ne nose suknjice, da svi Romi ne kopaju po smeću kako su oni prikazali na crtežima. Zadnji dio ove aktivnosti, dakle analiza crteža, nije prošao baš onako kako sam zamišljala. Pošto su crteži bili izloženi na ploči, učenici su stali pred ploču i nisu svi pažljivo slušali dok smo analizirali crteže. Neki su komentirali jesu li crteži bili lijepi ili ružni, a ne kako su ono što sam im zadala, prikazali na crtežima.

Sljedeća aktivnost bila je *Snježne pahuljice*.

Najavili ste da će svatko dobiti list papira. Jedan učenik je odmah upitao može li Vam pomoći. To ste s osmjehom prihvatili. Sviđa mi se što uvažavate i prihvaćate inicijativu učenika, što je vrlo važno za stvaranje tolerantnog ozračja u učionici. Na taj način ih svojim ponašanjem učite što znači biti tolerantan. To je jednako važno kao i aktivnosti koje ste organizirali kako bi ih tome naučili (B. Bognar, osobna komunikacija, 27.rujna 2010.).

Upute su bile sljedeće:

- a. svaki učenik dobije komad papira
- b. presaviju ga na pola
- c. otrgnu gornji desni kut papira

- d. ponovno presaviju papir na pola
- e. otrgnu gornji desni kut papira
- f. ponovno presaviju papir na pola
- g. otrgnu gornji desni kut papira
- h. ponovno presaviju papir na pola
- i. otrgnu gornji desni kut papira ako mogu
- j. rastvore komad papira

Kada su učenici rastvorili svoje papire dobili su različite snježne pahuljice. Odmah su komentirali: „*Pa mi smo to radili na likovnom!*“ (Učenici, osobna komunikacija, 27.rujna 2010.). Bilo im je jako zanimljivo što su dobili različite pahuljice iako sam im davala jednake upute. Jedna je djevojčica zaključila: „*To je zato što smo svi različiti!*“ (Učenici, osobna komunikacija, 27.rujna 2010.). Na moje pitanje: „*Ako su papiri ostalih učenika iskidani različito od tvojeg znači li to da su ostali loši ljudi?*“ Svi su se složili kako to ne znači da su to loši ljudi, i da ne razmišljaju svi njihovi prijatelji kao i oni. To znači da se učenici druže s osobama koje nisu jednake kao i oni što je bio vrlo važan korak prihvaćanju različitosti.

Slika 11. Učnički radovi „Snježne pahuljice“

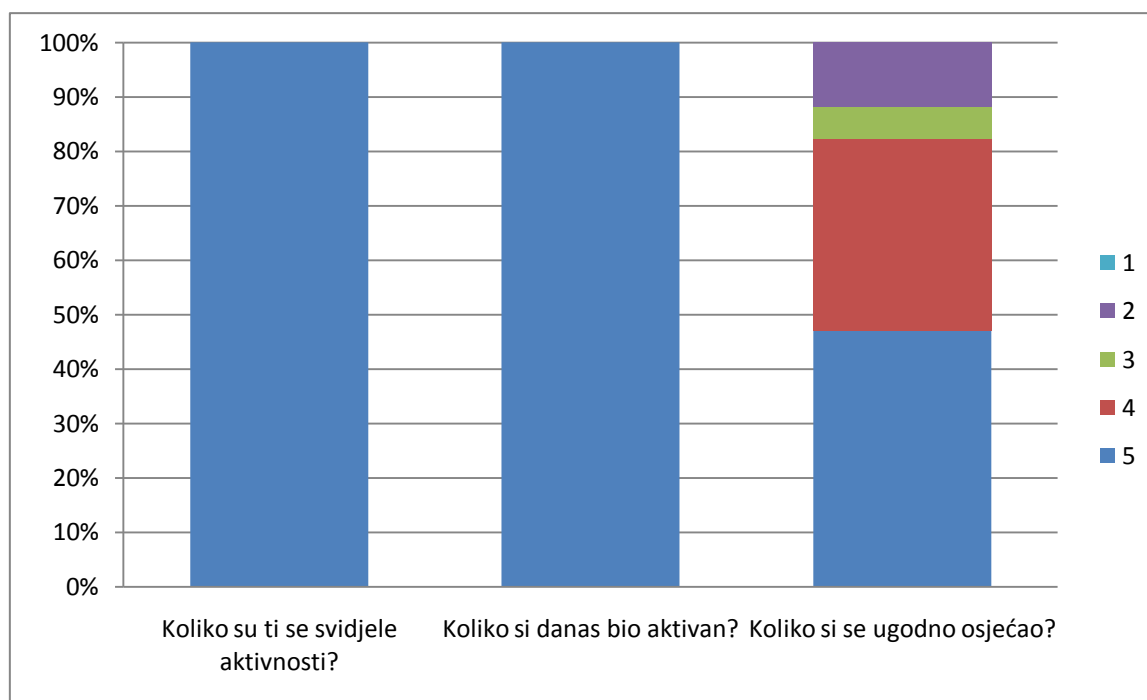
Sljedeća aktivnost bila je *Boje*. Učenicima sam rekla neka zažmire i na čelo mu zalijepila papirić određene boje. Samo jedan učenik je imao zalijepljen papirić boje potpuno različite od svih učenik kako ne bi mogao pronaći svoju skupinu. Na moj znak učenici su hodali po razredu i tražili one učenike koji imaju papirić jednake boje. Jedino je učenik s različitom bojom papirića ostao sam. Cilj ove aktivnosti je bio da učenicima osvijestim što znači biti odbačen. Prvotna je moja zamisao bila da učenicima objasnim pojam diskriminacije, ali kasnije sam shvatila kako je to nepotrebno. Puno je korisnije osjetiti to na vlastitoj koži. Učenik koji nije pripadao nijednoj skupini rekao je da se osjećao tužno, dok su ostali učenici izrazili zadovoljstvo. Zatim sam ih upitala jesu li se ikada našli u situaciji da su

bili odbačeni i rekli su da jesu. Svoja su iskustva razmijenili u paru. Pošto jedan učenik nije imao para, bio je sa mnom u paru. Rekao je da se osjećao usamljeno i odbačeno kada se njegova sestra nije htjela igrati s njim, a igrala se sa svojim prijateljima. Također su i neki drugi učenici ispričali iskustva svojih sugovornika: „*Kada smo bili na mom rođendanu on se osjećao odbačeno jer smo se svi otišli igrati u moju sobu, a on je ostao vani. Ja to nisam ni primijetio.*“ (Učenici, osobna komunikacija, 27. rujna 2010.).

Zadnja aktivnost bila je opuštanje, odnosno *Prijenos smijeha u krugu*. Učenici su legli u krug i to tako da je glava svakog učenika bila na nečijem trbuhu. Najprije su duboko disali, a onda titrali trbušnim mišićima što je izazvalo poskakivanje glave učenika, a onda i smijeh svih učenika. U razgovoru s učenicima, koji je nakon provedenih radionica održao moj mentor koji je ujedno snimio aktivnost kamerom i fotografskim aparatom. Mogla sam zaključiti kako se učenicima nije svidjela ova aktivnost, dok su im se ostale aktivnosti uglavnom svidjele. Osim toga rekli su mu kako su naučili da su svi ljudi različiti, te da ih treba poštivati.

Slika 12. Aktivnost „Prijenos smijeha u krugu“

Slika 13. Rezultati evaluacijskog listića za treću radionicu

Rezultati pokazuju da su se učenicima u potpunosti svidjele aktivnosti i da su bili u potpunosti aktivni, što sam i sama uočila jer su ovaj put aktivnosti bilo organizirane tako da su svi učenici mogli aktivno sudjelovati. Jedino su se učenici malo lošije osjećali u odnosu na prethodnu radionicu. Moguće je da su imali malu tremu prilikom dolaska nove osobe u razred i prisutnosti kamere. Čitajući što se učenicima svidjelo, a što nije, zapazila sam da se učenicima sve svidjelo, te su davali pozitivne komentare. Posebno me se dojmio komentar jednog učenika: „Sve mi se svidjelo, ali danas je bilo baš posebno i lijepo“ (Učenici, osobna komunikacija, 27.rujna 2010.).

8.4. Pedagoška radionica „Što znači biti ljudsko biće?“

Tablica 7. Plan četvrte radionice

OPIS AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
4. RADIONICA (1. listopada 2010.) – trajanje 90 min		
<p>LEPEZA</p> <p>Svi učenici sjede u krugu. Svatko dobije veliki list papira i na vrhu čitko napiše svoje ime i prezime. Zatim svaki učenik preda papir učeniku desno od sebe. Učenicima treba reći: „Ispred sebe imate papir na vrhu kojeg piše ime i prezime jednog učenika u razredu. Pogledajte tog učenika i napišite dvije osobine koje vam se kod njega posebno sviđaju na dnu papira. To mogu biti izgled, odjeća ili neki njegov postupak. Bitno je da napišete dvije stvari, ali da su te dvije stvari pozitivne i iskrene. Zabranjeno je govoriti negativno i lagati. Zatim presavijte papir tako da sakrijete ono što ste napisali, pa papir predajte učeniku desno od sebe....“</p> <p>Postupak se ponavlja sve dok svatko ne dobije papir sa svojim imenom. Nakon toga svaki učenik može razmotati papir i pročitati što su drugi napisali o njemu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • da učenici uoče pozitivne osobine kod drugih • da razviju pozitivnu sliku o sebi 	<p>istraživački dnevnik učnički radovi fotografija</p>

OPIS AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
<p>ŠTO ZNAČI BITI LJUDSKO BIĆE?</p> <p>Pred učenike se stavlja neki poznati predmet (stolica, koš za smeće, školska torba). Učenicima treba reći da zamisle kako je taj predmet ustvari posjetitelj iz svemira koji ne zna ništa o ljudskim bićima. Učenici mogu u malim grupama navesti osobine koje bi „svemircu“ mogle pomoći shvatiti što su to ljudska bića i koje su njihove osobine. Slijedi razgovor.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • uočavanje bitnih osobina ljudskih bića koje ih razlikuju od ostalih živih bića • shvatiti da su osnovne osobine zajedničke svim ljudima bez obzira na to gdje žive, kako izgledaju, kojim jezikom govore i sl. 	<p>istraživački dnevnik fotografija</p>
<p>KNYSNA BLUE</p> <p>Učitelj odabere dijelove glazbe iz manjinskih kultura ili drugih kontinenata. Potrebno je učenicima objasniti da će čuti glazbu za koju trebaju pogoditi odakle dolazi. Učenici mogu komentirati glazbu, ali ne smiju odati svoja nagađanja. Još im se jednom pušta glazba i oni pokušavaju pogoditi odakle potječe. Učenicima se daju informacije o glazbi, njezinoj kulturnoj dimenziji, koliko je popularna u zemlji iz koje dolazi, itd.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • zainteresirati učenike za glazbu stranih kultura i ljudi • zainteresirati učenike za druge ljude, kulturu, glazbu i jezik • zbuniti učenike i uvesti kreativno raspoloženje u skupini 	<p>istraživački dnevnik video zapis</p>
<p>SLAGALICA (prilog 7)</p> <p>Slagalica se sastoji od 5 dijelova iz kojih se treba sastaviti kvadrat. Zagonetka se daje u skupinama po 5 članova tako da svatko dobije po jedan dio kojim treba upravljati na površini za slaganje. Suigrači ne smiju micati tuđe dijelove niti davati verbalne upute, dopuštena je neverbalna komunikacija.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • razvijanje sposobnosti za rješavanje problema, ali i razvoj osjećaja zajedništva i uspješnosti u skupini 	<p>istraživački dnevnik fotografija</p>

OPIS AKTIVNOSTI	CILJ AKTIVNOSTI	METODE PRIKUPLJANJA PODATAKA
<p>BALONI</p> <p>Svako dijete dobije balon. Na znak učitelja bacaju balone što više u zrak. Baloni trebaju ostati u zraku i pri tome treba paziti da ničiji balon ne padne na tlo, učenici ne smiju gurati ili otimati balone, ali je potrebno paziti i na susjedne balone. Može se i mjeriti vrijeme koliko su dugo baloni ostali u zraku.</p>	<ul style="list-style-type: none">• jačanje međusobne povezanosti u razredu	<p>istraživački dnevnik fotografija video zapis</p>

Radionicu sam započela aktivnošću *Lepeza*. Učenici su sjeli u krug i svatko je dobio papir. Na papir su trebali napisati svoje ime i prezime, te ga dati učeniku desno od sebe. Nakon toga svaki učenik je napisao dvije pozitivne osobine onog učenika čiji je papir dobio. Zatim je savio papir tako da se ne vidi što je napisao. Postupak se ponavljao sve dok svatko nije dobio papir sa svojim imenom. Ova aktivnost je dugo trajala jer su neki učenici bili sporiji od drugih u pisanju pozitivnih osobina, a neki su dugo razmišljali što će napisati. Recimo jedan dječak mi je rekao: „*Ne znam koju pozitivnu osobinu ima F., on se stalno tuče.*“ (Učenici, osobna komunikacija, 1.listopada 2010.). Probala sam ga potaknuti neka pronade neki postupak, osobinu ili barem neki dio odjeće koji bi mu se kod F. svidio. Inače, F. je vrlo živahan dječak i voli zadirivati ostale. Većini učenika to smeta i zbog toga nije baš omiljen u razredu. Učenici su jedva čekali da dobiju svoj papir i pročitaju što ostali misle o njima. Na kraju je nekoliko učenika pročitalo naglas što ostali misle o njima. Dječacima su bile važnije njihove sposobnosti i talenti, a djevojčicama tjelesni izgled i uspjeh među vršnjacima. Način na koji dijete vidi samo sebe, značajno utječe na njegove osjećaje, njegovo učenje i na njegovo postignuće.

Sljedeća aktivnost je bila *Što znači biti ljudsko biće?*. Učenici su sjedili u skupinama i pred njih sam stavila stolicu i rekla im neka zamisle da je ta stolica koju vide zapravo svemirac koji ne zna ništa o ljudskim bićima. U skupinama su trebali raspraviti koje bi osobine naveli svemircu kako bi mu pomogli shvatiti što su zapravo ljudska bića. Odgovori su bili uglavnom vezani uz karakter, a ne uz fizički izgled, što i potvrđuje prethodnu tvrdnju učenika u jednoj radionici da su im važnije osobine od fizičkog izgleda. Učenici su govorili kako su ljudi dobri, pametni, smiješni, pomažu, ali mogu biti i zli. Kad sam ih pitali vrijedi li to za sve ljude, rekli su da su ljudi različiti. I da te osobine ne vrijede samo za Hrvate nego i za druge narode. Zajedno smo došli do zaključka da su ljudi različiti po nekim svojim osobinama, ali u suštini smo vrlo slični.

Knysna Blue je aktivnost koju su učenici prihvatili s oduševljenjem. Zadatak im je bio da prepoznaju glazbu iz različitih dijelova svijeta koju sam im puštala. Imali su priliku čuti tradicionalnu glazbu iz Meksika, tango, irski step, crnačku glazbu, talijansku glazbu, itd. Učenicima je bilo zanimljivo pogađati različite pjesme i ovaj su zadatak shvatili ozbiljno. Čak su uz određene pjesme i zaplesali. Pokazali su jako dobro znanje u prepoznavanju pjesama iz različitih dijelova svijeta s čime sam bila zadovoljna.

Nakon toga uslijedila je aktivnost *Slagalice*. Učenici su u skupinama trebali složiti kvadrat iz 5 dijelova i u jednoj skupini iz 4 dijela i to tako da je svaki učenik uzeo jedan dio

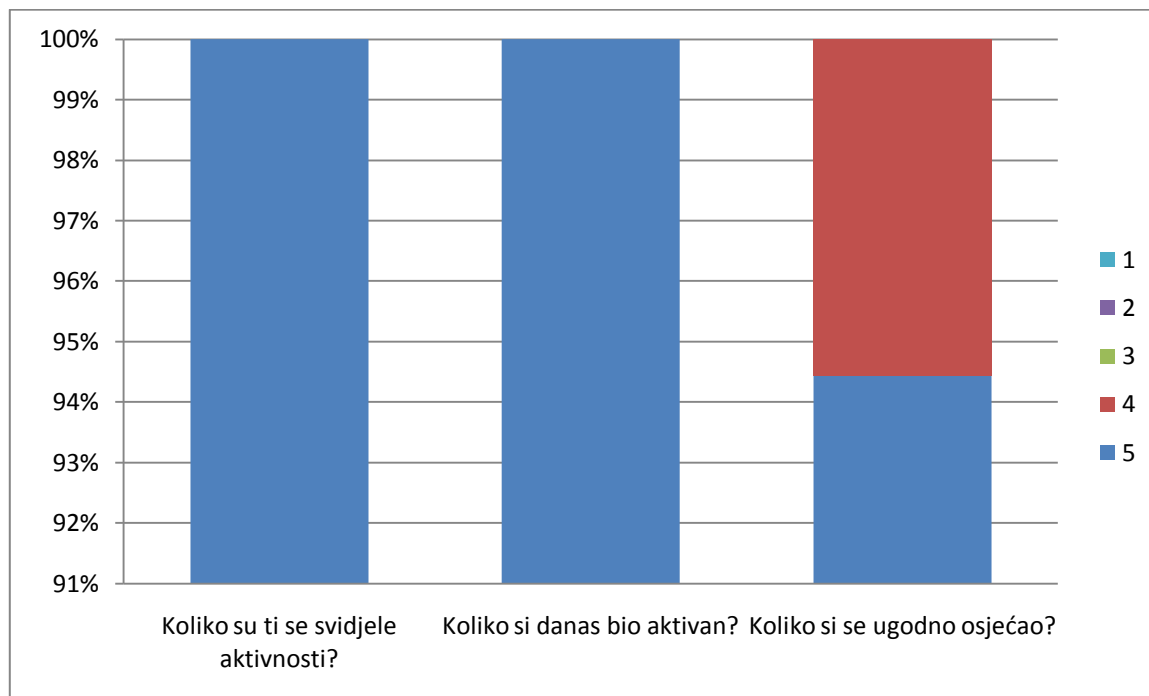
kvadrata. Međusobno nisu smjeli razgovarati, samo neverbalno komunicirati svaki je učenik trebao pomicati svoj dio kvadrata. Skupina koja najbrže složi kvadrat bila je pobjednik. Cilj ove aktivnosti je bio među učenicima stvoriti bolju međusobnu povezanost i razviti osjećaj za zajedništvo. U jednoj skupini sam uočila neslaganje jer je jedan učenik htio biti glavni i sam složiti kvadrat, ali kada sam mu objasnila da će biti puno zanimljivije ukoliko to bude radio s prijateljima odlučio je pokušati. Shema kvadrata nalazi se u prilogu 7.

Posljednja aktivnost *Baloni* (slika 13) izazvala je opće oduševljenje jer je svaki učenik dobio balon koji je trebao napuhati. Zadatak je bio da na moj znak svi bace balone visoko u zrak. Baloni su trebali ostati što duže u zraku, a učenici se nisu smjeli gurati ni otimati tuđe balone, nego samo pomagati jedni drugima. Aktivnost je bila dinamična i na učenicima sam vidjela izraz zadovoljstva što mi je bila dovoljna povratna informacija. Ova aktivnost je također imala cilj ojačati međusobnu povezanost u razredu i stvoriti pozitivnu atmosferu.

Slika 14. Aktivnost „Baloni“

Usljedio je evaluacijski listić. Rezultati posljednjeg evaluacijskog listića (prilog 4) prikazani su na slici 15.

Slika 15. Rezultati evaluacijskih listića za četvrtu radionicu

Rezultati pokazuju da su učenici u potpunosti prihvatili aktivnosti i da su zadovoljni njima. Također su se ugodno osjećali za vrijeme ove radionice. Aktivnosti sam najviše usmjeravala na međusobno suradnju i zajedništvo, što je nezaobilazan put daljnjem poticanju tolerancije. Smatram da sam na ovoj zadnjoj radionici postigla najbolju komunikaciju i odnos s djecom, jer sam ih dovoljno upoznala, a i oni su upoznali mene. Zbog toga mislim da su rezultati evaluacijskih listića vjerni pokazatelji postignuća mog akcijskog istraživanja.

Za kraj sam učenicima podijelila diplome (prilog 8) za uspješno sudjelovanje u radionicama i stalno su me ispitali hoćemo li provesti još radionica. Ovakav način odgojnog djelovanja mi se svidio i vjerujem da će ga učiteljica dalje nastaviti provoditi.

Na ovoj radionici moj kritički prijatelj bila je ravnateljica Vesna Šimić koja je iskazala oduševljenje s onim što je vidjela, pogotovo jer su učenici bili zadovoljni, a nastava dinamična. Rekla mi je kako sam postigla ono najvažnije – osmijeh na dječjim licima.

9. INTERPERTACIJA

Svaki bi se učenik u školi trebao dobro osjećati, a da bi to mogao, treba znati komunicirati, prije svega s razrednikom, ostalim učiteljima i učenicima u razrednom odjelu. Učeniku treba usaditi stav da je svako dijete dobro i želi takvim biti, da svatko ima potencijal i vrijednost, a o njima samima ovisi kako će to iskoristiti za svoj napredak i koje će moralne vrijednote usvojiti. Djecu treba učiti da prepoznaju ljepotu u različitostima, da prepoznaju opasnost, pomognu drugima koji su u nevolji, da je potrebno surađivati s drugim ljudima u svakodnevnom, običnom životu, da je ljepše raditi u slozi, učiti u skupini, treba ih naučiti da poštuju sebe i druge jer je na taj način moguće postići kvalitetno zajedništvo.

Potaknuta takvim razmišljanjem krenula sam s istraživanjem. Ovo je bilo moje prvo akcijsko istraživanje. Mislim da sam kroz ovaj proces mnogo toga naučila i da je to dobar temelj za moj budući rad s djecom. Shvatila sam da je akcijsko istraživanje aktivan proces kojemu se stalno moramo prilagođavati koliko god dobro osmislili plan. Akcijsko istraživanje zahtijeva puno truda i rada, no sve to u cilju postizanja kvalitetnih rezultata.

Tijekom akcijskog istraživanja bila sam suočena s nekoliko problema. Prvi problem je bio nedostatak vremena za određene aktivnosti. Često je za njih bilo potrebno više vremena nego što sam predvidjela. Takav nedostatak vremena rezultirao je time da sam u nekim aktivnostima požurivala učenike, što smatram da nije bilo dobro.

Drugi problem je bio što mi je ponekad bilo teško zadržati pozornost učenika na određene aktivnosti i usmjeriti ih na njihovu važnost. Neki učenici su bili nedisciplinirani, ili im se možda tog dana nije radilo, pa su ometali ostale. Pokušavala sam ih umiriti, ali to je bilo trenutno. Smatram da je veliku ulogu imalo i to što sam bila nova u razredu, te je trebalo vremena da me učenici prihvate. Već na drugoj radionici osjetila sam da me učenici pozornije slušaju i slijede moje upute, a ometanje pojedinaca se svelo na minimum. Tada sam odlučila uvesti pravilo „zečića“ koje je simboliziralo šutnju u razredu. To pravilo pokazalo se vrlo učinkovitim, te na moje oduševljenje između aktivnosti koje su dinamične i onih koje su manje dinamične vrlo brzo sam uspostavljala „ravnotežu“. Učenicima su neke aktivnosti više sviđale, a neke manje, no konačni dojmovi bili su pozitivni.

Analizirajući video zapise primijetila sam još jedan problem. Nekoliko puta upute koje sam davala nisu bile jasne zbog čega sam morala učenicima naknadno objašnjavati zadatke. Mislim da ubuduće moram paziti na to jer ne samo da ću dobiti više vremena, nego će i rezultati aktivnosti biti bolji.

Kroz razgovor i druženje s učenicima saznala sam kako su se većini svidjele aktivnosti koje smo proveli. Rezultati evaluacijskih listića i razgovori s učiteljicom pokazuju da su i ona i učenici bili zadovoljni s aktivnostima. S učenicima sam uspjela razviti prijateljski odnos i zadobiti njihovo povjerenje što je najvažnije.

Prije nego što sam krenula s istraživanjem osim osmišljavanja plana, zadala sam si određene kriterije. Prvi kriterij bio je učenici su spremni na suradnju i pomažu si u zajedničkim aktivnostima. Smatram da je ovaj kriterij djelomično zadovoljen. Učenici nisu uvijek bili spremni na suradnju, ali uz moje poticanje vrlo brzo su se odlučili za sudjelovanje. Učenici koji su inače bili manje uključeni u ostatak razreda i često odbačeni postali su prihvaćeni tijekom aktivnosti. Kako sam već ranije spomenula, u nekoliko aktivnosti smetali su im bliski kontakti s drugim učenicima, posebno kontakt učenik-učenica (aktivnosti *Pozdravi*, *Prijenos smijeha u kruga*, *Zagrli prijatelja*). Drugi kriterij bio je da učenici pokazuju razumijevanje za osjećaje drugih i nastoje ponuditi rješenja situacija koje im se događaju u svakodnevnom životu, a kroz pantomimu nastoje prepoznati osnovne i složene emocije i prisjetiti se situacija kada su bili tužni, veseli, iznenađeni, kada su se bojali... Ovaj kriterij je u potpunosti zadovoljen što je vidljivo iz učeničkih izjava u aktivnostima *Kartice sa situacijama* i *Emocije*. Većina učenika je davala primjerena rješenja za svakodnevne situacije i vidjelo se njihovo suosjećanje, ne samo kroz izjave, nego i kroz gestu i mimiku u analizi video zapisa. Evo primjer koji je dala jedna djevojčica: „*Došla bih kod bake i pravila joj društvo da joj ne bude dosadno. Ona bi mi ispričala neku priču iz svoje mladosti.*“ (Učenici, osobna komunikacija, 20.rujna 2010.). U aktivnosti *Emocije* učenici su kroz pantomimu su pokazali poznavanje emocija, te navodili zanimljive primjere: „*Ja sam bio jako tužan kad sam dobio jedinicu.*“ (Učenici, osobna komunikacija, 24.rujna 2010.), čime su pokazali i razumijevanje emocija. Treći kriterij bio je učenici su svjesni međusobnih sličnosti i razlika (boja kose, očiju, stil oblačenja, mišljenje), ali i sličnosti i razlika s drugim narodima (vjera, jezik, nacionalnost). Učenici su ovaj kriterij zadovoljili u mnogim aktivnostima. U aktivnosti *Što znači ljudsko biće?* navodili su ljudske osobine kao što su dobar, lijep, pametan, zao, te su svjesno pokazali da te osobine ne vrijede za sve ljude, nego da su ljudi različiti. U aktivnosti *Knysna Blue* s oduševljenjem su prihvaćali glazbu iz drugim krajeva svijeta, čak su i zaplesali. Oduševljena sam bila njihovim poznavanjem različitih kultura, što je dobar put prihvaćanju različitosti. Četvrti kriterij bio je da su učenici svjesni lošeg utjecaja predrasuda i stereotipa. U aktivnosti *Pictionary* nastojala sam ih osloboditi od stereotipa i predrasuda u vezi s Romima, invalidima, itd. i ukazati im da su i oni jednako vrijedni. Sljedeći kriterij bio

je da učenici pokažu osjetljivost kada je netko u razredu odbačen, smatraju to lošim i prisjećaju se situacija kada su bili odbačeni, te kako su se tada osjećali. Taj kriterij je u potpunosti zadovoljen u aktivnosti *Boje* kada su učenici pokazali suosjećanje prema učeniku koji je imao drugačiju boju papira od svih ostalih. Također su podijelili iskustva u parovima kako su se osjećali kada su bili odbačeni. Tako je jedan učenik izjavio: „*Kada smo bili na mom rođendanu on se osjećao odbačeno jer smo se svi otišli igrati u moju sobu, a on je ostao vani. Ja to nisam ni primijetio.*“ (Učenici, osobna komunikacija, 27. rujna 2010.). Posljednji kriterij bio je da učenici sudjelujući u radioničkim aktivnostima prepoznaju i imenuju svoje i tuđe pozitivne osobine, što je moguće vidjeti i u njihovim radovima. U prilog tome kriteriju idu aktivnosti *Naše drvo* i *Lepeza*. U aktivnosti *Naše drvo* učenici su izradili razredno stablo koje je bilo ispunjeno onim što učenici vole i ne vole. A u aktivnosti *Lepeza* navodili su pozitivne osobine kod ostalih učenika iz razreda. Nekima je to bilo teško, no većina je uživala u tome. Posebno su veliko oduševljenje pokazali kada su dobili papir na kojem su bile ispisane njihove pozitivne osobine. Razmatrajući kriterije mislim da su ciljevi ostvareni, ali ne svi u jednakoj mjeri.

Učenici su mnogo toga su saznali jedni o drugima, i da su slični i različiti, tako da je i za njih ovo bilo jedno novo iskustvo kao i za mene. Svojim ponašanjem sam također nastojala poticati toleranciju kod njih, jer svaki bi učitelj trebao biti uzor djeci. Prihvaćala sam mišljenje učenika, uvažala sam njihove potrebe u svakom trenutku i sve to radila dobro raspoložena. Vrlo mi je važno što sam kod učenika razvila osjetljivost na predrasude i stereotipe.

Nadalje, smatram da sam u planiranje aktivnosti za akcijsko istraživanje treba uključiti i same učenike, što zbog manjka vremena, ali i nepoznavanja učenika, nisam bila u mogućnosti učiniti. Na taj način zadovoljstvo i zainteresiranost bili bi puno veći. Primijetila sam da su i rezultati aktivnosti bolji ako je zainteresiranost veća, a samim tim poboljšava se i kvaliteta samoga istraživanja. Budući, da postati tolerantna osoba znači biti svjestan vlastitih pozitivnih osobina, ali i pozitivnih osobina kod drugih, imati razvijenu osjetljivost na predrasude i stereotipe, razumjeti potrebe drugih ljudi, prihvaćati i uvažavati različite ljude, te biti spreman na suradnju, uvjerala sam se da je to teško postići u relativno kratkom vremenu. Poticanje tolerancije potrebno je započeti od najranijeg djetinjstva i to već u roditeljskom domu. Ipak, mislim da je moje istraživanje ostavilo pozitivan utisak na učenike, a određene promjene pokazale su dobar put u daljnjem učenju tolerancije.

10. ZAKLJUČAK

Svojim akcijskim istraživanjem sam zadovoljna. Postigla sam određeni napredak u poticanju tolerancije kod učenika i shvaćanju važnosti tolerantnog ponašanja. Iako su radionice provedene u kratkom vremenu, nadam se da će se učenici barem nekad prisjetiti onog što smo naučili. Kroz ovo istraživanje još jednom mi je potvrđeno, kako učiteljski posao nije nimalo lak. No, razlika je u tome što se tog izazova sada manje bojim i mogu mu pristupiti s više samopouzdanja, čemu je doprinijelo ovo akcijsko istraživanje.

Važno je naglasiti da je tolerancija ponašanje koje se uči cijeloga života. Učenje počinje još od najranijega djetinjstva kada djeca u roditeljskom domu usvajaju prve oblike ponašanja (Krizmantić & Kolesarić, 2005, str. 120). Dakle, obitelj je najvažniji čimbenik u razvoju dječje tolerancije, ali, naravno, ne i jedini. Ne smije se zanemariti ni uloga učitelja koji afirmiraju određene društvene vrijednosti. Škola treba biti mjesto razgovora, razmjene ideja, treba obrazovati i odgajati u ugodnom ozračju, bez ikakvog oblika prisile, učenici se trebaju međusobno poštivati, sudjelovati u zajedničkim projektima, svaki učenik mora imati slobodu izražavanja, mora vladati jednakost i pravednost.

Kako bih definirala problem akcijskog istraživanja najprije sam odredila polazne vrijednosti: *tolerancija različitosti, zajedništvo i suradnja među učenicima*. Određivanje polaznih vrijednosti omogućilo mi je lakše definiranje istraživačkog problema kojeg sam postavila u obliku pitanja: *Kako postići da se učenici kroz pedagoško - psihološke radionice nauče tolerirati jedni druge bez obzira na razlike i razviju osjetljivost na predrasude i stereotipe?*

Prema ciljevima istraživanja (utvrđivanje vlastitih pozitivnih osobina i osobina drugih učenika, razumijevanje za osjećaje i potrebe drugih ljudi i sposobnost uživljavanja u njihov položaj (empatija), oslobađanje od stereotipa i predrasuda, smanjenje diskriminacije, poticanje učenika na međusobno prihvaćanje i uvažavanje različitosti – poticanje tolerancije i razvijanje grupne povezanosti, suradnje i međusobnog povjerenja, te stvaranje pozitivnog ozračja u razredu) izradila sam plan predviđevši različite aktivnosti kojima sam utjecala na ove ciljeve. Odlučila sam kod učenika poticati empatiju, a djelomično i samopouzdanje jer smatram da su to polazne točke za poticanje tolerancije. Plan sam tijekom istraživanja nekoliko puta mijenjala i doradivala jer sam nailazila na probleme koji su zahtijevali prilagodbu. Iz svega pročitano do sada, smatram kako je to i bit akcijskog istraživanja.

Učenici, koje su drugi izopćili iz razreda zbog vanjskog izgleda ili nekih drugih razloga, sudjelovali su u radionicama sa ostalima podjednako. Mnogi su se začudili na lijepe riječi koje su im upućene. Svi su se osjećali da pripadaju razredu što je bio i cilj. Razne aktivnosti pokazale su se dobrima i one bi se trebale provoditi polako i kroz duže vrijeme kako bi djeca naučili prihvaćati druge bez obzira na različitost. Rezultati ovog istraživanja pomogli su mi da u osnovi shvatim dječje mišljenje i da djeci ukažem na probleme koje nose stereotipna mišljenja i predrasude. Kako bi tolerantno ponašanje učenici usvojili kao „obrazac“ prema kojemu se trebaju ponašati s poticanjem tolerancije (vezano uz školu) trebalo bi početi odmah u prvom razredu.

Najviše vremena tijekom istraživanja oduzelo mi je sustavno prikupljanje podataka, ali i njihova obrada. Ovdje bih istaknula važnost kritičkih prijatelja, bez kojih bi prikupljanje podataka bilo puno teže.

Ovim istraživanjem naučila sam mnogo o sebi, ali i o učenicima. Mislim da je tolerancija vrijednost bez koje ne možemo imati kvalitetne prijateljske odnose s drugima, ali vrlo vjerojatno nećemo pronaći ni mir u sebi. Svatko od nas bi trebao najprije krenuti od sebe, izgraditi sebe kao osobu, a tek onda nastojati poboljšati odnose s drugim ljudima. Tolerancija bi nam trebala postati svakodnevnica. Ja sam se u toj svakodnevnicu odlučila voditi sljedećom mišlju:

„Ako čovjek ne drži korak sa svojim suputnicima, možda je tome tako zato što on čuje drugog bubnjara. Pustite ga da korača u skladu s glazbom koju on čuje.“

Henry David Thoreau

11. SAŽETAK

Važnost tolerancije ili snošljivosti je nešto što inspirira na razmišljanje. Sustav vrijednosti je izrazito važan za svakog pojedinca i društvo u cjelini, a vrijednosti i toleranciju stječemo od djetinjstva. Škola ne bi trebala samo obrazovati, nego i odgajati, komunicirati sa svojim učenicima, pomagati osobnom razvoju svakog pojedinca. Samo na taj način će se postići bolji uspjeh u odgoju djece.

Cilj ovog akcijskog istraživanja je potaknuti kod učenika toleranciju kako bi prihvaćali i uvažavali jedni druge bez obzira na razlike. Kroz različite radionice omogućila sam učenicima da postanu svjesni lošeg utjecaja predrasuda i stereotipa, da spoznaju pozitivne osobine kod drugih ljudi te uživaju u bogatstvu različitosti.

Ključne riječi: tolerancija, različitost, učenici, prihvaćanje

SUMMARY

The importance of tolerance and tolerance is something that inspires reflection. Value system is very important for every individual and society as a whole, values and tolerance gain from a childhood. The school should not only educate, but also it should communicate with their students, to assist the personal development of each individual. Only in this way will achieve better success in raising children.

The goal of this action research is to encourage student's tolerance to accept and respect each other regardless of differences. Through various workshops, I allowed students to become aware of the bad influence of prejudices and stereotypes, to recognize positive qualities in other people and enjoy the richness of diversity.

Keywords: tolerance, diversity, students, accept

12. LITERATURA

1. Ajduković, M., & Pečnik N. (2007). *Nenasilno rješavanje sukoba*. Zagreb: Alinea.
2. Anić, K. i sur. (2001). *Humane vrednote – odgoj za humanost*. Zagreb: Hrvatski crveni križ.
3. Antisemitizam. (28.kolovoza 2010.). U *Wikipedia, The free Encyclopedia*. Preuzeto 5.rujna 2010., s <http://hr.wikipedia.org/wiki/Antisemitizam>
4. Bognar, B. (2006). Akcijska istraživanja u školi. *Odgojne znanosti*, 8(11), 209-228.
5. Bognar, L. (2001). *Metodika odgoja*. Osijek: Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku.
6. Buggle, F. (2002). *Razvojna psihologija Jeana Piageta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
7. Cipek, S., Jarić, V., Maleš, D., Matijević M., Matković A., Mijević-Riđički R., & Stričavić I. (2000). *Mi poznajemo i živimo svoja prava*. Zagreb: Školska knjiga.
8. Čačić-Kumpes, J. (1996). *Obrazovanje i tolerancija*. Društvena istraživanja, 2(22), 307-319.
9. Glasser, W. (2006). *Duševno zdravlje kao pitanje javnog zdravstva*. Preuzeto 20. kolovoza 2010., s http://www.krnetic.com/download/William_Glasser_Dusevno_%20zdravlje_kao_pitanje_javnog_zdravstva.pdf
10. Goleman, D. (1997). *Emocionalna inteligencija: zašto može biti važnija od kvocijenta inteligencije*. Zagreb: Mozaik knjiga.
11. Hansen, A. Kirsten, Kaufman & Saifer (1996). *Odgoj za demokratsko društvo*. Zagreb: „Mladi profesor“.
12. Iskorak – centar za prava seksualnih i rodnih manjina.(n.d.). *Diskriminacija*. Preuzeto 15.kolvoza 2010., s <http://www.iskorak.org/tvoja-prava/diskriminacija/>
13. Inkvizicija (9. listopada 2010.) U *Wikipedia, The free Encyclopedia*. Preuzeto 9.studenog 2010., s <http://hr.wikipedia.org/wiki/Inkvizicija>
14. Janković, J. (1993). *Sukob ili suradnja*. Zagreb : Alineja.
15. Krizmanić, M. (2010). *Život s različitima*. Zagreb: Profil.
16. Krizmanić, M. & Kolesarić, V. (2005). *Tolerancija u svakidašnjem životu – psihologija tolerancije*. Zagreb: Naklada Slap.
17. König, E. & Zedler P.(2001). *Teorije znanosti o odgoju – uvod u osnove, metode i praktičnu primjenu*. Zagreb: Educa.
18. Laniado, N. (2009). *Ja se volim igrati s drugom djecom*. Rijeka: Studio TIM.
19. Miljević-Riđički R., Maleš D. & Rijavec M. (2001). *Odgoj za razvoj*. Zagreb: Alinea.

20. Mužić, V. (1999). *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.
21. Primorac, I. (1996). O snošljivosti. *Filozofska istraživanja*, 62(3), 571 – 577.
22. *Rasizam*. (2.listopada 2010.). U *Wikipedia, The free Encyclopedia*. Preuzeto 5.rujna 2010., s <http://hr.wikipedia.org/wiki/Rasizam>
23. Sedlić, B. (2000). *Obrazovni paket: ideje, izvori, metode i aktivnosti za neformalno interkulturalno obrazovanje mladih ljudi i odraslih Svi različiti, svi jednaki*. Slavonski Brod: Europski dom.
24. Shapiro, D. (1996). *Sukob i komunikacija: Vodič kroz labirint upravljanja sukobom*. Zagreb: Otvoreno društvo.
25. Skelac, M. (2008). *Moj svijet tolerancije*. Đakovo: Tempo.
26. Skledar, N.(1996). Tolerancija kao nužni uvjet ljudskog zajedništva i dostojanstva. *Društvena istraživanja*, 2(22), 293-306.
27. *Šovinizam*.(26.listopada 2010.). U *Wikipedia, The free Encyclopedia*. Preuzeto 5.rujna 2010., s <http://hr.wikipedia.org/wiki/%C5%A0ovinizam>
28. Težak, D., & Čudina – Obradović, M. (2005). *Priče o dobru, priče o zlu - priručnik za razvijanje moralnog prosuđivanja u djece*. Zagreb : Školska knjiga.
29. Tolerancija. (12. studenog 2008). U *Wikipedia, The free Encyclopedia*. Preuzeto 5.rujna 2010., s <http://hr.wikipedia.org/wiki/Tolerancija>
30. Trimarchi, M. & Papeschi L. (1995). *Od tolerancije do prihvaćanja različitosti*. Društvena istraživanja, 2(22), 321-329.
31. Udruga roditelja "Put u život" – PUT. (2004). *Pružanje psihosocijalne podrške djeci s posebnim potrebama*. Preuzeto 5.rujna 2010, s <http://www.udrugapuz.hr/psiholpomocdjeci.htm>
32. Udruga za inicijative u socijalnoj politici: Centar za prava djeteta. (2000). *UN Convention on the rights of the child*. Konvencija o pravima djeteta (prevela Dubravka Hrabar). Zagreb.
33. UNICEF Ured za Hrvatsku. *Nemoj mi se rugati*, priručnik za nastavnike od drugog do petog razreda (direktori projekta Yarrow, P. & Lazar, F.). Preuzeto 10.rujna 2010., s http://skolebeznasilja.unicef.hr/upload/file/238/119467/FILENAME/Nemoj_mi_se_rugati_-_prirucnik_za_ucitelje_od_2._do_5._razre.pdf
34. Živković, Ž. & Brajković, S. (2002). *Slagalica*, 101 suradnička igra. Đakovo: Tempo d.o.o.

13. PRILOZI

Prilog 1
Obrazac za roditelje

Poštovani roditelji, moje je ime Irena Karabalić i apsolventica sam Učiteljskog fakulteta u Slavanskom Brodu. U razredu učiteljice Lidije Udovčić namjeravam provesti akcijsko istraživanje na temu ***Poticanje tolerancije kod učenika razredne nastave*** u trajanju nekoliko nastavnih sati. Istraživanje provodim u svrhu svog diplomskog rada. Kako bih ga na što bolji način prezentirala ovim putem Vas molim za dopuštenje za fotografiranje i snimanje Vaše djece za vrijeme nastave.

Unaprijed hvala,
Irena Karabalić

Vaš potpis: _____

Prilog 2

Upitnik za procjenu tolerancije

<p>1. Prijatelj ti vraća najdražu igračku potrganu. Kako reagiraš?</p>	<p>a) Istučeš ga b) I ti potrgaš njegovu igračku c) Začudeno ga pitaš zašto je to uradio d) Zagrliš ga i zahvališ zašto ti je vratio igračku</p>
<p>2. Prijatelj ti javlja da današnji dogovor otpada. Kako reagiraš?</p>	<p>a) Ljutiš se i ne želiš se više družiti s njim b) Zoveš ga i pitaš ga kako ti to može napraviti c) Plačeš d) Žao ti je, dogovarate se za neki drugi dan</p>
<p>3. Ti i brat imate zajedničku sobu. Ulaziš u sobu i vidiš kako su stvari razbacane. Kako reagiraš?</p>	<p>a) Tužit ćeš ga mami b) Čekaš da se vrati kući, a onda se svađaš s njim c) Objasniti ćeš mu kako ti to smeta i da to više ne radi d) Pospremit ćeš sobu</p>
<p>4. U razred dolazi novi učenik koji je Rom. Kako se ponašaš:</p>	<p>a) Ne želiš se družiti s Romima b) Čekaš da vidiš hoće li se još netko upoznati s njim c) Odmah ideš do njega i upoznaješ se s njim d) Pitaš ga hoće li se igrati s tobom na odmoru</p>
<p>5. Zadirivanje i izrugivanje je:</p>	<p>a) Ugodna razbibriga b) Bezazlena stvar c) Ne volim zadirivati i rugati se drugoj djeci d) Nasilnički oblik ponašanja</p>
<p>6. U razredu se natječete koja će skupina odgovoriti brže na pitanja iz prirode i društva. S tobom je u skupini djevojčica koja je ne zna odgovor na svoje pitanje. Kako reagiraš?</p>	<p>a) Rugaš joj se jer ne zna b) Ljutiš se na nju jer zbog nje nećete pobijediti c) Ne zanima te d) Govoriš joj odgovor na pitanje</p>
<p>7. Tvoja prijateljica i ti morale ste napraviti zajednički projekt. No, ona ga zaboravi ponijeti u školu. Kako reagiraš?</p>	<p>a) Govoriš učiteljici da je ona kriva jer nemate projekt b) Kritiziraš ju jer je nemarna i sve zaboravlja c) Prihvataš dio odgovornosti zajedno s njom d) Svakom se to može dogoditi</p>
<p>8. Sa svojim prijateljima dolaziš se igrati na igralište, no tamo su već djeca iz 1. razreda. Tvoji prijatelji ih tjeraju tvrdeći da oni imaju pravo na igralište, jer su stariji. Prvašići odu pognutih glava i na rubu plača</p>	<p>a) Vičeš za njima da im je bolje da se više ne pojavljuju jer neće dobro proći. b) Ne govoriš ništa, no drago ti je što ste se tako lako riješili tih dosadnjakovića. c) Žao ti je prvašića, ali ne govoriš ništa jer se bojiš što bi ti prijatelji mogli reći. d) Predložiš prijateljima da se igrate svi zajedno, jer nije u redu da tek tako potjeraju druge s igrališta.</p>

Prilog 3

Kartice sa situacijama

Tvoj prijatelj plače jer ga netko zadirkuje.	Tvoj je prijatelj tužan jer nije izabran za sudjelovanje u nekoj igri, a želio je.	Tvoj prijatelj se ozlijedio.
Tvoj otac ima poteškoća u dovršavanju nekog posla.	Tvoj brat ili sestra ne želi s nikim razgovarati nakon razgovora s roditeljima.	Pošto je saznao rezultate i ocjenu pismenog ispita, tvoj prijatelj iz razreda počinje plakati.
Tvoj prijatelj iz razreda radi na nekom teškom zadatku koji ne može riješiti.	Tvojoj prijateljici za vrijeme velikog odmora ispala je užina.	Tvoji prijatelji iz razreda namjerno sakriju torbu jednom učeniku. On ju traži, al ju ne može naći.
Tvoj prijatelj iz razreda cijeli dan je bezvoljan i tužan.	Kod kuće si, a vani pada kiša. Ispod tvog prozora vidiš malu pokislu macu kako tužno mijauče.	Tvoj prijatelj iz razreda zaostaje s gradivom jer je cijeli mjesec bio bolestan.
Na ulici ugledaš čovjeka kako prosi.	Tvoj brat ili sestra su bolesni.	Tvoja baka živi sama i ponekad je usamljena.
Zamisli da imaš malog brata od 2 godine. Začuješ ga iz susjedne sobe kako plače. Dotrčiš do njega i vidiš kako sjedi na podu. Ne znaš što mu se dogodilo.	Sa svojim prijateljima dolaziš se igrati na igralište, no tamo su već djeca iz 1. razreda. Tvoji prijatelji ih tjeraju tvrdeći da oni imaju pravo na igralište, jer su stariji. Prvašići odu pognutih glava i na rubu plača.	Tvoja najbolja prijateljica iz razreda ukrala je gumicu jednom učeniku. Učenik ju uznemireno počne tražiti i pitati druge jesu li je vidjeli.

Prilog 4
Evaluacijski listić

1. Koliko su ti se svidjele aktivnosti u kojima si sudjelovao? Oboji kvadratiće!
(Što više kvadratića obojiš, znači da su ti se više svidjele)

--	--	--	--	--	--

2. Koliko si danas bio aktivan? (Oboji onoliko kvadratića koliko misliš da si bio aktivan.)

--	--	--	--	--	--

3. Koliko si se ugodno osjećao? (Oboji onoliko kvadratića koliko si se ugodno osjećao.)

--	--	--	--	--	--

4. Najviše mi se svidjelo _____

5. Nije mi se svidjelo _____

Hvala na odgovorima !

Prilog 5
Pozdravi

Pozdravi se grljenjem i ljubljenjem tri puta u obraze. <i>Nizozemska/Belgija</i>
Pozdravi se grljenjem i ljubljenjem dva puta u obraze. <i>Portugal/Španjolska</i>
Pozdravi se grljenjem i ljubljenjem četiri puta u obraze. <i>Pariz</i>
Pozdravi se stavljanjem ruku u položaj za molitvu i klanjanje. <i>Japan</i>
Pozdravi se trljanjem noseva. <i>Eskimi</i>
Pozdravi se jako toplim, velikim zagrljajem. <i>Rusija/ Palestina</i>
Pozdravi se jakim, sigurnim stiskom ruke. <i>Njemačka</i>
Pozdravi se laganim stiskom ruke, odstupajući dva koraka od osobe. <i>Engleska</i>

Prilog 6. Priča *Tisuću puta lijepa*

(preuzeto iz Težak, D., & Čudina – Obradović, M. (2005). Priče o dobru, priče o zlu - priručnik za razvijanje moralnog prosuđivanja u djece. Zagreb : Školska knjiga)

TISUĆU PUTA LIJEPA

Usred doline stajala je kućica i na njezinu se dvorištu kočoperila kokoš, najbjelja među bijelim kokošima. Gospodarica je tvrdila da još nije vidjela ljepše. Voljela je s njom razgovarati i ponekad bi je pogladila po leđima. Kokoš bi svakog dana snijela jaje i svakog je dana čekala da joj gospodarica kaže da je najljepša. Bila je već uvjerenjena da svojom ljepotom nadmašuje i mačku i psa. Svakog jutra kljunom je raščešljavala svoje perje i pazila da se ne zaprlja.

- Ja sam najljepša, ja sam najljepša! – javljala se svojim kokodakanjem.
- Što ti se perje sjaji! – ulagivala joj se mačka.

Pas je volio zarežati na nju, pa bi onda preplašena skočila na ogradu. Kad su pas i mačka bili sami, događalo se da bi svak iz svoga zakutka uzdahnuo:

- Što je bijela kokoš sretna! Ona je miljenica naše gospodarice.

Ali iznenada se sve preokrenulo. Jednoga proljetnog jutra gospodarici se rodila kći i nitko se više nije osvrtao na bijelu kokoš. Sretna majka uzela je djevojčicu u ruke i rekla joj:

- Tisuću si puta lijepa!

Kada je sunce obasjalo dolinu, stao je vjetar šaptati travama i cvijeću u polju i pticama u šumarku:

- Rodila se Tisućuputalijepa.
- Rodila se Tisućuputalijepa – ponavljale su trave, ponavljalo je cvijeće, lelujući se na vjetru.
- Povijaju je u bijele pelene – šaputao je vjetar.
- U bijele pelene...- ponavljale su trave i cvijeće.
- Dživ, dživ, u bijele pelene... - cvrkutale su ptice i spuštale se s visina. Jedna je sjela na prozor kad je u kućici zaplakalo novorođenče.
- Dživ, dživ... - zacvrkutala je ptica i odletjela.

Kokoš se digla iz gnijezda i zapitala: - Ko, ko, ko, ko! Tko se to rodio?

- Naša je gospodarica dobila kćerku – priopćili su joj vrapci.
- Je li lijepa? – zapitala je kokoš.
- Tisuću pta lijepa, tisuću puta lijepa! – odgovorili su joj vrapci.

Kokoš je visoko podigla glavu, raširila krila i užasnula se:

- Je li ljepša od mene? Ljepša od mene?
- Dakako, dakako, dakako! – odgovarali su joj vrapci tako žustro i glasno da se kokoš uvrijeđena sakrila u kokošinjac.

Gospodarica je nosila svoju kćerkicu na rukama, s vremena na vrijeme lagano pomilovala njezine nježne obraze i položila je zatim na mekani jastuk u košaru. Onda je brzo oprala pelene i dok ih je vrtu prostirala da je osuše, čuo se njezin glas:

- Vjetriću, vjetriću osuši mi pelene da mogu dijete poviti.

I gle, vjetar je pelene osušio još prije nego što je sunce zašlo. Majka je pelene pokupila i povila dijete. Kad je dolinu prekrilo večernji mrak, dijete je zaspalo a vjetar je kroz šumarak šaputao:

- Tisućputalijepa spava.
- Spava...spava... - ponavljalo je cvijeće pa onda i ono pozaspalo. Ali nije zaspala bijela kokoš u kokošinju. Zvala je: - Dođite, crne misli!

Zatvorila je oči da bude sve još crnije, te stala razmišljati o gospodarici koja joj čitavog dana nije kazala nijednu lijepu riječ, samo je ujutro uzela jaje i požurila natrag svome djetetu.

- Učinjena mi je nepravda! – uzdahnula je kokoš i svojim kokodakanjem iznijela najcrnju misao: - Osvetit ću se!

Te noći nije više otvorila oči, zaspala je.

Prije nego što je ujutro sunce osušilo rosu na travi, dijete se u košari probudilo. Majka je već bila uza nj. Promatrala je kako kćerkica otvara oči i kako se proteže.

- Tek sada, kad imam tebe, znam kako je lijepa naša dolina. Tu ćeš rasti, dijete moje. Brinut ću se za tebe danju i noću.

Prolazili su dani i dijete je raslo. Sunce je sjalo sve toplije i toplije i majka je pjevala. Kokoš se, međutim, ljutila jer se nitko nije obazirao na njezinu ljepotu.

Jednog je dana gospodarica iznijela svoju kćerku iz kuće. Pozvala je psa, mačku i bijelu kokoš. Sjela je s djetetom u naručju na klupu pred kućom. Mačka se stisnula na njezine noge, pas je veselo mahao repom, kokoš je pružala vrat i kokodakala te pažljivo promatrala kćer svoje gospodarice.

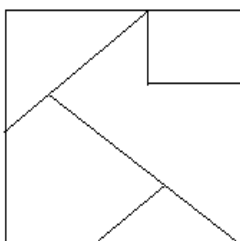
- Sasvim je nalik drugoj djeci! Sasvim je nalik drugoj djeci! Sasvim je nalik drugoj djeci! – zakreštala je.
- Što se toliko kočoperiš? – rekla joj je gospodarica. Zatim se obratila svima troma, pa još i vrapcima, ako ih i nije bila pozvala: - Dugo bijasmo sami. Voljeli smo se i nismo se imali na što potužiti. Dobila sam kćer. Zavolite je i vi.

Svi su se vrapci javili : -Dživ, dživ! Mačka reče: -Mijau! – a pas : -Hov! – jedino se kokoš nije oglasila. Crna je misao ključala u njezinoj glavi.

Tada je vjetar preko doline stao ćarlijati i šaputati: - Tisućputalijepa, dobar dan!...

Kad je kokoš to čula, zalepršala je krilima i skočila gospodarici na rame. Iskljuvat ću djevojčici oko pa nitko više neće kazati da je lijepa! – zakokodače. Ali baš je tog trena dijete protrljalo oči jer je sunce jako bliještalalo. Tako je kokoš umjesto u oko ključnula u prstić. Dijete je zaplakalo. Pas je zalajao, mačka zamijaukala, vrapci zacvrkutali i svi su navalili na kokoš i potjerali je od kuće. Osim toga, pas joj je iščupao rep. Operušana i ružna te vičući – kokodak! – pobjegla je u svijet i nije se više vratila. Tisućputalijepa rasla je kao ružin pupoljak na lijehi obasjanoj suncem

Prilog 7
Shema kvadrata

Prilog 8
Diploma za učenike

Studentica
Irena Karabalić
dodjeljuje

DIPLOMU

za uspješno sudjelovanje u radionicama o toleranciji

***Prihvaćajte sve ljude bez obzira na
razlike!***

